

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 В.О. Кудлай
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)

«18» 11 2025 р.

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УКРАЇНІ (1991-2024 РР.)

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої
освіти

освітньо-професійної програми
«Керування документаційними
процесами та розвиток цифрової
громади»

Безусої Катерини Олегівни

Науковий керівник:

Петрова Ірина Олександрівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри інформаційної діяльності
Маріупольського державного
університету

Рецензент:

Гедьо Анна Володимирівна,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Київського університету імені
Бориса Грінченка

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою 100А відмінно

Секретар ЕК Петрова І.О.

«18» 12 2025 р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖ- НОСТІ УКРАЇНИ	13
1.1. Формування нормативно-правової бази бібліотечної справи	13
1.2. Становлення національної бібліотечної системи	24
Висновки до розділу 1	39
РОЗДІЛ 2. МОДЕРНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ (2000-2013 РР.).....	41
2.1. Інформатизація бібліотечної справи	41
2.2. Початок трансформації від книгозбірень до багатофункціональних центрів	50
Висновки до розділу 2	60
РОЗДІЛ 3. БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УМОВАХ НОВИХ РЕФОРМ ТА ВИКЛИКІВ (2014-2024 РР.)	62
3.1. Діджиталізація бібліотечної справи	62
3.2. Бібліотеки як простір інклюзивності та взаємодії з громадою	72
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового аналізу та смислового узагальнення еволюції бібліотечної справи України за часів її незалежності. Період 1991-2024 років є епохою кардинального переходу від застарілої, централізованої системи, що залишилася у спадок від минулого, до формування сучасної, національно свідомої та гнучкої бібліотечної інфраструктури.

Ця трансформація вимагала від бібліотек повної зміни їхньої ролі: вони перестали бути лише засобами державної політики і перетворилися на незалежні центри культури, освіти та вільного доступу до інформації. Хоча дослідники вже вивчали окремі елементи цього шляху – як-от прийняття нових законів – досі в науці бракує повного, цілісного та хронологічно послідовного аналізу еволюції бібліотечної системи протягом усього періоду. Необхідність об'єднати в одному дослідженні історію системного формування, технологічні зміни та соціальну адаптацію до викликів часу, визначає головну теоретичну вагомість цієї кваліфікаційної роботи.

Також, актуальність зростає через унікальність українського шляху розбудови бібліотечної справи. На відміну від країн, де розвиток був поступовим і стабільним, в Україні бібліотеки формувалися в умовах постійної політичної та економічної нестабільності, а згодом – в умовах військової агресії. Це не дало можливості розвиватися за класичними світовими зразками, тому виникає необхідність пояснити, як бібліотеки змогли вистояти і працювати під час криз. Дослідження дозволяє проаналізувати їхню здатність швидко відновлювати роботу, зберігати фонди, переходити на дистанційне обслуговування, а також ставати соціальними опорними пунктами – місцями, де люди можуть отримати психологічну підтримку, гуманітарну допомогу та доступ до життєво необхідної інформації. Такий підхід дає змогу розглядати бібліотеку як ключовий елемент

національної стійкості та підтримки суспільства, що є важливим для розуміння соціальних функцій культурних інституцій у XXI столітті.

Особливого значення дослідженню надає нова культурна та захисна місія бібліотек. У період незалежності на ці установи було покладено завдання очищення книжкових запасів від старих ідеологічних впливів, відновлення забутих фактів історії та формування національної свідомості. Бібліотеки стали важливим інструментом деколонізації і просування української книги. У сучасному інформаційному протистоянні їхня роль стала ще важливішою: вони перетворилися на важливу ланку у сфері національної безпеки. Їхня функція розширилася від простого надання книг до активного навчання громадян медіаграмотності – вмінню критично мислити та відрізняти правдиву інформацію від ворожих маніпуляцій та фейків. Відповідно, актуальність полягає у необхідності осмислення і фіксації цієї зміни статусу: бібліотекари стають не просто хранителями, а захисниками громади в інформаційному просторі.

Об’єктом дослідження визначено бібліотечну справу в Україні.

Предметом дослідження встановлено процеси становлення, трансформації та модернізації бібліотечної справи в Україні протягом 1991–2024 років.

Метою дослідження є комплексний аналіз та узагальнення ключових етапів, тенденцій і проблем розвитку бібліотечної справи в Україні протягом 1991-2024 років.

Завдання дослідження було сформовано з урахуванням об’єкта, предмета та мети:

- проаналізувати рівень сформованості нормативно-правової бази бібліотечної справи;
- визначити основні етапи в становленні національної бібліотечної системи;
- охарактеризувати процес інформатизації бібліотечної справи;

- сформуванати уявлення щодо початку трансформації від книгозбірень до багатофункціональних центрів;
- визначити напрями діджиталізації бібліотечної справи;
- розкрити роль бібліотек як простору інклюзивності та взаємодії з громадою.

Стан дослідження теми «Бібліотечна справа в Україні (1991–2024 рр.)» є багатоаспектним і, попри значний обсяг наукових напрацювань, залишається фрагментованим у частині комплексного, синтезованого узагальнення. Наукова спільнота чітко розділила дослідження на три основні школи та напрями, що хронологічно відповідають ключовим етапам трансформації галузі. Обрана тема вимагає інтеграції цих розрізнених напрацювань у єдину концепцію.

На початковому етапі незалежності наукова увага була цілком зосереджена на правовому та організаційному становленні галузі. Розуміння витоків цього процесу надала фундаментальна праця Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенка «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» [16], яка заклала історико-теоретичні основи для вивчення спадщини тоталітарної доби, що було ключовим для Розділу 1. Дослідження цього періоду активно вивчали необхідність децентралізації управління, формування національного фонду та первинної деідеологізації як передумови для прийняття Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» 1995 року. Ці напрацювання обґрунтували перетворення бібліотеки з інституту пропаганди на інститут національної пам'яті. Дослідження цього періоду, представлені у численних колективних монографіях та на сторінках фахових видань, зокрема «Бібліотечного вісника», обґрунтовували необхідність децентралізації управління та запровадження нових правил комплектування фондів, що відображало ідеї провідних вітчизняних вчених-бібліотекознавців. На цьому етапі було закладено теоретичний фундамент для розуміння бібліотеки як інституту національної пам'яті.

Другий етап дослідження сформований під впливом Національної програми інформатизації та міжнародних інвестиційних проєктів. Питання технологічного переходу та автоматизації детально розкриті у публікації Л. Костенка та О. Жабіна «Система ІРБІС в українських бібліотеках» [30], де аналізуються практичні аспекти впровадження ключових АБІС для створення електронних каталогів та переходу до колективної каталогізації. Дослідження О. Веремчук та Л. Трачук «Бібліотечні онлайн-каталоги: еволюція технологій» [7] присвячене аналізу розвитку доступу до ресурсів та заміні традиційних паперових пошукових систем на цифрові. З погляду соціальної ролі, Л. Любаренко висвітлювала значення Програми «Бібліоміст» [33] як інструменту подолання цифрового розриву шляхом забезпечення публічного доступу до Інтернету. Нові завдання бібліотечних структур у контексті інтеграції в інформаційне суспільство розглядала С. Горова в роботі «Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур» [11]. Практичні аспекти перетворення книгозбірень на освітні майданчики, що підтримують цифрову громаду, висвітлені у посібнику авторського колективу, включаючи О. Бруй, Т. Козицьку Г. Мацієвська, С. Моїсєєва та І. Шевченко в науковому посібнику «Бібліотеки - Хаби цифрової освіти» [6].

Найбільш динамічним є сучасний дослідницький напрям, який повністю забезпечений авторським доробком у даній кваліфікаційній роботі. Цей напрям сфокусований на кризовій адаптації, цифровій безпеці та інноваціях. Центральний доробок С.С. Гарагулі «Цифрові ресурси наукових бібліотек в умовах війни» [10] наголошує на захисній функції цифровізації, обґрунтовуючи стратегічну необхідність оцифрування фондів для збереження національного документального надбання в умовах прямої військової загрози. Тему екстреної адаптації та перегляду пріоритетів під час конфлікту продовжує С. Сердюк у статті «Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів» [75], що деталізує нову соціальну та оборонну місію бібліотек. Паралельно цьому активно розвивається

інноваційний напрям, який окреслює контури «Бібліотеки 4.0», представлений працями Г. Шемаєвої та Т. Костирко. У своїй публікації «Імплементації штучного інтелекту в бібліотечну діяльність» [90], вони досліджують потенціал ШІ для оптимізації сервісних функцій та створення віртуальних помічників. Дослідження М. Сокола та А. Зворського розглядають перспективи застосування новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, для вдосконалення роботи академічних установ в статті «Перспективи застосування штучного інтелекту для оптимізації роботи академічної бібліотеки» [76].

Проведений огляд засвідчує, що вітчизняна бібліотечна наука досягла значних успіхів у висвітленні окремих фаз розвитку, спираючись на вагомі праці Л.А. Дубровіної, О.С. Онищенко, Л. Костенко, Л. Жабіна, Г.В. Шемаєвої та інших провідних фахівців. Проте, у науковому середовищі досі відсутня єдина, цілісна теоретична концепція, що розглядала б еволюцію 1991–2024 років як єдиний, взаємопов'язаний процес. Існує значний науковий пробіл у системному узагальненні того, як правові засади 1990-х, соціальна функція 2000-х та військова адаптація 2010-х років сформували унікальну «модель кризової адаптації» галузі.

Таким чином, обрана тема кваліфікаційної роботи потребує подальшої, узагальнюючої та системної розробки. Саме цей висновок про недостатню розробленість є обов'язковим і визначає науковий сенс даного дослідження. Це дослідження є необхідним для наукового обґрунтування новітньої ролі бібліотеки та формування комплексних рекомендацій для забезпечення її сталого розвитку в умовах гібридних викликів.

Джерельну базу дослідження складають нормативно-правові акти, що регулюють бібліотечну та інформаційну діяльність в Україні, а також питання авторського права та доступу до інформації, а саме: Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про авторське право і суміжні права», «Про видавничу справу», «Про культуру», «Про інформацію», «Про доступ до

публічної інформації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про обов'язковий примірник документів», «Про Національну програму інформатизації», «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки»; Укази Президента України «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму», «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки», «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку», «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» та «Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023-2025 роки»; Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Національний репозитарій академічних текстів»; а також накази Міністерства культури України, зокрема, «Про внесення змін до Типових правил користування бібліотеками в Україні», «Про затвердження Порядку використання документів через обмінні бібліотечні фонди», «Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання» та накази Міністерства культури і туризму України «Про затвердження Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» та «Про затвердження Типових норм часу на основні процеси бібліотечної роботи» [47; 49-52; 56-72].

У ході роботи були опрацьовані науково-періодичні видання, а саме: статті з фахових журналів, як-от «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Наукові праці НБУВ», «Бібліотечний вісник», «Вісник Хмельницького національного університету» та «Knygotyra»; а також

опубліковані короткі звіти НБУВ про наукову діяльність [7; 11; 19; 23; 40; 75; 92].

Були опрацьовані матеріали Всеукраїнських науково-практичних конференцій та збірники тез, серед яких: «Дебют : збірник тез доповідей студентів» (2025 р.), «Студії з інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі» (2025 р.), «Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації» (2015 р.) , «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття» (2025 р.), «Формування національно-патріотичної свідомості дітей в бібліотечному просторі Хмельниччини» (2017 р.), а також збірник матеріалів «Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху» (2019) [1-2; 14; 43; 86; 88].

Крім того, авторкою було використано 3 монографії та окремих видання, як-от «Бібліотеки Харківщини в реаліях війни: Бібліотечний дайджест», «Бібліотечна справа в Україні в XX столітті», а також «Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій». Було залучено 5 практичних посібників/методик/дайджестів: «Бібліотеки - Хаби цифрової освіти : практичний посібник», методичний посібник «Карткові каталоги в системі науково-інформаційних ресурсів НБУВ», «Методика створення віртуальної виставки», «Робота публічних бібліотек під час війни. Дайджест» та лекційний конспект «Поняття про АБІС і їх роль у розвитку бібліотечних технологій» [5-6; 16; 21; 24; 34; 44; 73].

Усього було використано 50 електронних ресурсів, які включають веб-сайти бібліотек, інформаційних агенцій, онлайн-енциклопедій, а також міжнародні документи: «Кодекс етики IFLA для бібліотекарів та інших інформаційних працівників», «Положення IFLA щодо бібліотек і штучного інтелекту», «Декларація про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу, прийнята в Глазго», «Маніфест IFLA про Інтернет», «Позиція IFLA з питань авторського права у цифровому середовищі» та «Стратегія IFLA на 2019-2024 роки» [15; 22; 33; 45-46; 79].

Загалом, джерельна база дослідження включає: 22 нормативно-правових актів, 7 науково-періодичних видань, 6 матеріалів науково-практичних конференцій та збірники тез, 3 монографії, 5 практичних посібників/методик/дайджестів і 50 електронних ресурсів. Таким чином, загальна кількість опрацьованих джерел становить 93.

Методи наукового дослідження були використані для забезпечення об'єктивності, комплексності та достовірності результатів роботи, відповідно до її мети і завдань:

- історичний метод та метод періодизації: для дослідження предмета роботи у визначених хронологічних межах (1991–2024 рр.), що дозволило чітко визначити основні етапи в становленні національної бібліотечної системи;
- аналіз, синтез та узагальнення: для опрацювання наукових джерел, фахової літератури та нормативно-правових актів (аналіз використано для вивчення та оцінки нормативно-правової бази бібліотечної справи, а синтез – для об'єднання розрізнених даних у цілісні теоретичні висновки);
- системний та структурно-функціональний аналіз: для дослідження бібліотечної справи як цілісної системи, що дозволило зрозуміти трансформацію від книгозбірень до багатофункціональних центрів, та розкрити роль бібліотек у взаємодії з громадою та інклюзивності;
- метод систематизації та класифікації: для впорядкування та характеристики змін у сфері технологій;
- логічний метод (індукція, дедукція): для забезпечення обґрунтованості усіх наукових положень та висновків роботи.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування матеріалів кваліфікаційної роботи у навчальному процесі на спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа / В 13 Бібліотечна, інформаційна та архівна справа під час викладання таких курсів як «Книгознавство, бібліотекознавство», «Історія спеціальності», а також при розробці

перспективних спецкурсів пов'язаних з бібліотекознавством, бібліотечною справою та ін.

Проведений авторкою моніторинг наукових статей, опублікованих в науково-періодичному виданні «Бібліотечний вісник» (1993–2024 рр.), має прикладну цінність для бібліотекознавців, молодих вчених, здобувачів вищої освіти, оскільки відображає динаміку розвитку ключових напрямів галузі, дозволяє ідентифікувати провідні тенденції, проблеми та моделі цифрової трансформації. Його результати можуть бути використані для формування навчальних курсів.

Результати дослідження пройшли **апробацію** на 4 науково-практичних конференціях різного рівня, а саме: Дебют: декада студентської науки – 2025 (Київ, 03-14 березня 2025 р.), одразу дві доповіді на теми «Цифрова трансформація державних послуг в Україні» та «Бібліотечна справа в сучасній Україні: виклики та механізми вирішення»; Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття» (Одеса, 10-12 вересня 2025 р.), з темою «Професійна бібліотечна комунікація в умовах цифровізації українського суспільства»; Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Культура, інформація, комунікація: міждисциплінарний діалог» (Київ, 10 квітня 2025 р.), з доповіддю про «Сучасні тенденції формування бібліотечного простору»; III Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Студії з інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі» (Київ, 23 жовтня 2025 р.), представлена доповідь на тему «Роль бібліотек у розвитку громад в сучасній Україні».

Підтвердженням апробації основних положень стали 5 **публікацій**, з яких – 4 тези доповідей, підготовлені та надруковані за результатами участі у науково-практичних конференціях різного рівня (у т. ч. 2 у співавторстві), та 1 тези наукової конференції, що подані до друку. У якості апробації відзначимо також тези на Декаду студентської науки Маріупольського державного

університету, що відбудеться 02-13 березня 2026 року. Також взято участь у XI Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Бібліотека, книга та медіа в сучасній культурі» (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, 27 листопада 2025 р.) з темою доповіді «Особливості становлення бібліотечної системи в Україні».

РОЗДІЛ 1

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

1.1. Формування нормативно-правової бази бібліотечної справи

Проголошення незалежності України у 1991 році стало початком епохи кардинальних змін у всіх сферах життя суспільства, що неминуче торкнулося і бібліотечної справи. Нагальною стала потреба у переосмисленні місії та функцій бібліотек – від ідеологічних інструментів радянської системи до центрів національної культури, освіти та незалежної інформації. Цей період позначився становленням нової нормативно-правової бази, яка заклала основи для формування національної бібліотечної системи [40, с. 12-13].

Перехід від централізованої радянської моделі до незалежної національної бібліотечної системи вимагав створення принципово нового законодавчого поля. Основоположним документом, що визначив правовий статус бібліотек та принципи їхньої діяльності, став Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [51]. Його прийняття закріпило ключові аспекти функціонування галузі: визначило правові засади діяльності, гарантуючи право громадян на бібліотечне обслуговування та доступ до інформації. Водночас була встановлена єдина класифікація видів бібліотек (національні, державні, обласні, публічні, спеціальні тощо), що стало основою для організації національної бібліотечної мережі. Крім того, саме цей Закон регулює питання обов'язкового примірника документів та його передачі до фондів, що є життєво важливим для збереження національної пам'яті.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», ухвалений Верховною Радою 27 січня 1995 року та підписаний Президентом України Л. Кучмою, є базовим нормативно-правовим документом, що визначає стратегічні напрями розвитку бібліотечної сфери та окреслює ключові

пріоритети державної політики у цій галузі. Структура закону охоплює 13 розділів і 32 статті, які комплексно регламентують усі ключові напрями розвитку бібліотечної системи – від принципів державної політики до міжнародного співробітництва [51].

Аналіз Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» доцільно розпочати з його організаційно-правової основи, закріпленої у розділах I–IV. Так, Розділ I «Загальні положення» містить визначення ключових термінів та правові рамки дії Закону. Розділ II «Державна політика в галузі бібліотечної справи» окреслює принципи підтримки галузі, включаючи фінансування, розвиток мереж та стимулювання книговидавання. У свою чергу, Розділ III «Бібліотечна система України» встановлює структуру мережі та види бібліотек, а Розділ IV «Порядок створення, реорганізації та ліквідації бібліотек» регулює організаційні процедури заснування, реорганізації та ліквідації установ, забороняючи їх приватизацію.

Функціональна основа та взаємодія бібліотек із суспільством описується в Розділах V, VI та VII. Розділ V «Бібліотечні фонди» регламентує порядок формування, обліку, зберігання фондів, включно із документами національного культурного надбання та правилами їх вилучення. Розділ VI «Обов'язки та права бібліотек» деталізує права та обов'язки установ щодо забезпечення доступу до інформації та належного зберігання фондів. Ключовим для користувачів є Розділ VII «Права та обов'язки громадян, підприємств, установ і організацій на бібліотечне обслуговування», який гарантує універсальне право на обслуговування та фіксує обов'язки користувачів (дотримання правил та відшкодування пошкоджень).

Підтримка, управління, соціальні гарантії та міжнародна співпраця охоплені заключною частиною – Розділами VIII–XIII. Розділ VIII «Управління бібліотечною справою» встановлює загальне керівництво центральним органом влади та роль громадськості. Економічні основи гарантує Розділ IX «Фінансування, матеріально-технічне забезпечення та майнові права

бібліотек», визначаючи джерела фінансування (бюджети, гранти, господарська діяльність) та захист майна. Соціальний захист працівників закріплено у Розділі X «Соціальні гарантії працівників бібліотек» (трудова гарантія, пільги на житло, доплати за вислугу років). Завершують Закон положення про Розділ XI «Міжнародне співробітництво в галузі бібліотечної справи», Розділ XII «Відповідальність за порушення законодавства про бібліотечну справу» та Розділ XIII «Прикінцеві положення», що визначають дату набрання чинності та перехідні норми [51].

Подальший розвиток нормативно-правової бази відбувався шляхом гармонізації бібліотечного законодавства з іншими сферами та адаптації до міжнародних стандартів (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Законодавча база в галузі бібліотечної справи

Закон України	Аспект регламентації бібліотечної справи
Про бібліотеки і бібліотечну справу [51]	Основоположний акт. Визначає правові засади діяльності бібліотек, гарантує право громадян на бібліотечне обслуговування, встановлює класифікацію видів бібліотек (національні, публічні, спеціальні тощо), регулює питання організації бібліотечної мережі.
Про культуру [65]	Місце бібліотек у загальній культурній інфраструктурі держави, їхні функції як центрів культурного розвитку та просвіти.
Про інформацію [64]	Право на інформацію та визначає принципи інформаційної діяльності, що є фундаментальним для надання бібліотечних послуг.
Про авторське право і суміжні права [50]	Критично важливий для комплектування фондів та надання послуг (копіювання, видача). Регулює використання об'єктів інтелектуальної власності в бібліотеках, встановлюючи дозволені межі без порушення прав авторів.
Про видавничу справу [52]	Впливає на формування фондів, оскільки регулює відносини у сфері видавництва та розповсюдження документів.
Про обов'язковий примірник документів [67]	Регулює систему отримання та передачі обов'язкового примірника документів до фондів визначених бібліотек, забезпечуючи збереження національної пам'яті та архіву.
Про доступ до публічної інформації [57]	Бібліотеки як суб'єкти, що забезпечують прозорість та відкритість інформації, зобов'язані надавати доступ до публічної інформації.
Про електронні документи та електронний документообіг [58]	Регулює роботу бібліотек з електронним контентом, електронними каталогами та забезпечує юридичну силу електронних документів.

Про Національну програму інформатизації [66]	Визначає правові, економічні та організаційні засади формування та реалізації державної політики у сфері інформатизації. Для бібліотек є ключовим для впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, створення електронних ресурсів, розвитку цифрових бібліотек та інтеграції в національний інформаційний простір.
--	--

Таким чином, законодавча база є багатовекторною системою, спрямованою на децентралізацію управління, демократизацію доступу та відповідність європейським стандартам, перетворюючи бібліотеку з місця зберігання книг на динамічний інформаційний, освітній та культурний хаб, а також є правовим фундаментом, який чітко визначає баланс між захистом інтелектуальної власності та забезпеченням суспільного доступу до знань й гарантує не лише збереження національного документального надбання, але й активно сприяє цифровій трансформації галузі, роблячи бібліотеки ключовими гравцями у забезпеченні інформаційної прозорості держави.

Важливим аспектом у формуванні правової бази бібліотечної справи було поступове розроблення та прийняття підзаконних актів, що встановлюють конкретні вимоги до організації основних процесів бібліотечної роботи.

До основних підзаконних актів відносяться:

- Інструкція з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах [59];
- Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи [62];
- Типові правила користування бібліотеками в Україні [53];
- Порядок використання документів через обмінні бібліотечні фонди [60];
- Порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання [61];
- Положення про Національний репозитарій академічних текстів [48].

«Інструкція з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» [59] була прийнята у 2007 році. Насамперед, вона регулює єдиний

порядок обліку фондів, який здійснюється уповноваженими підрозділами бібліотеки, і поширюється на всі установи, підпорядковані Міністерству культури та місцевим державним адміністраціям. Структурно Інструкція починається із «Загальних положень» та визначення стандартизованих термінів для всіх видів документів. Основою документа є диференційований підхід до обліку, який поділяється на сумарний та індивідуальний. Сумарний облік здійснюється партіями через «Книгу сумарного обліку» і фіксує загальний рух фонду. Натомість, індивідуальний облік передбачає присвоєння унікального інвентарного номера кожному примірнику та його фіксацію в «Інвентарній книзі». Окремі правила та форми обліку також передбачені для не книжкових матеріалів, зокрема для річних комплектів газет або аудіовізуальних документів, які можуть позначатися літерою-ідентифікатором «А».

Серед ключових підзаконних актів також особливе місце посідають «Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи» [62]. Документ був затверджений наказом Міністерства культури і туризму України від 29 грудня 2008 року і є фундаментальним інструментом стандартизації трудових процесів. Норми призначені для визначення штатної кількості працівників бібліотек, планування роботи, видачі нормованих завдань для національних і державних бібліотек, які відносяться до сфери управління Міністерства, і рекомендовані до застосування у публічних бібліотеках. В основу розробки цих норм покладено статистичні дані, результати хронометражних та моментних спостережень в національних, державних, обласних універсальних наукових бібліотеках, обласних бібліотеках для дітей і юнацтва.

В свою чергу, «Типові правила користування бібліотеками в Україні» [53], що встановлюють базові засади обслуговування користувачів, були прийняті ще 05 травня 1999 року, а їхня чинна редакція затверджена Наказом Міністерства культури України від 19 квітня 2017 року. Акт поширюється на всі бібліотеки державної та комунальної форм власності. Найважливіше

положення документа полягає в тому, що кожна бібліотека на їхній основі зобов'язана розробити та затвердити власні правила користування, враховуючи свій унікальний статус, склад користувачів і специфіку фондів. При цьому внутрішні правила обов'язково повинні містити чітко окреслені права та обов'язки користувачів, а також обов'язки самої бібліотеки щодо забезпечення доступу до фондів та захисту персональних даних. Документ також регулює питання реєстрації користувачів, які мають пред'явити документ, що посвідчує особу, та надати письмову згоду на обробку персональних даних.

Важливим регуляторним актом, затвердженим Наказом Міністерства культури України від 31 жовтня 2017 року є і «Порядок використання документів через обмінні бібліотечні фонди» [60]. Документ визначає механізм використання обмінних фондів – відокремленої частини бібліотечного фонду, яка призначена виключно для обміну чи безкоштовної передачі документів іншим фондоутримувачам, а не для обслуговування звичайних користувачів. Порядок поширюється на всі бібліотеки державної та комунальної форм власності, проте він не стосується рідкісних, особливо цінних видань, внесених до Державного реєстру. До обмінних фондів можуть включатися дублетні, непрофільні або маловживані документи, вилучені з основного фонду, а також видання, отримані від фізичних та юридичних осіб для розповсюдження.

Щодо «Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання» [61], затвердженого Наказом Міністерства культури України від 14 червня 2016 року, то саме він визначає чіткий механізм і критерії відбору рукописних книг, окремих книжкових колекцій та рідкісних видань для включення їх до Державного реєстру. Порядок поширюється на всі фондоутримуючі організації державної та комунальної форм власності: бібліотеки, архіви, музеї та навчальні заклади. Документ деталізує, які саме «книжкові пам'ятки»

можуть бути включені до реєстру, поділяючи їх на одиничні (світового та державного рівнів) та колекції. До одиничних належать: рукописні книги (створені до кінця XVII століття – усі, пізніші – лише унікальні); стародруки XV–XVIII століть (видання кирилицею та громадянським шрифтом); а також окремі найцінніші видання (перші, прижиттєві видання класиків, бібліофільські примірники чи видання з автографами). Процес відбору організовується шляхом створення експертних груп у фондоутримувачах, які подають описи об'єктів регіональним координаторам. Координатори, у свою чергу, передають зведені описи до Національної парламентської бібліотеки України, а фінальне рішення про включення книжкових пам'яток до Державного реєстру приймає Міністерство культури України.

Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року «Положення про Національний репозитарій академічних текстів» [48] (далі – НРАТ), встановлює ключові засади функціонування єдиної загальнодержавної електронної бази даних. НРАТ – це розподілена система, основною метою якої є сприяння розвитку освітньої та наукової діяльності шляхом поліпшення доступу до академічних текстів та забезпечення академічної доброчесності. До НРАТ в обов'язковому порядку включаються дисертації, автореферати, а також кваліфікаційні випускні роботи здобувачів вищої освіти, незалежно від дати їх створення. Окрім того, він збирає монографії, наукові статті, підручники, звіти та інші науково-методичні праці. Важливо, що доступ користувачів до інформації, яка міститься у НРАТ, є безоплатним та вільним і здійснюється через офіційний веб-портал.

Для забезпечення інтеграції бібліотечної галузі у державні стратегії розвитку – зокрема в контексті національної безпеки, сталого розвитку та розвитку людського капіталу – було ухвалено низку Указів Президента України, які окреслюють цільові пріоритети для всіх державних установ. Серед них, Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [73] від 30 вересня 2019 року, що встановлює глобальну інтеграцію та

сприяння якісній освіті й доступу до знань; «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» [63] від 18 серпня 2020 року, який визначає необхідність модернізації та трансформації бібліотек у креативні хаби; «Про Стратегію людського розвитку» [70] від 02 червня 2021 року, що прямо вказує на проблему скорочення мережі бібліотек та вимагає їхньої трансформації в сучасні інформаційні центри для формування людського капіталу; а також «Про Стратегію інформаційної безпеки» [69] від 28 грудня 2021 року, який безпосередньо залучає бібліотеки до системи національної безпеки, визначаючи їх ключову роль у підвищенні рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства для протидії дезінформації та інформаційній агресії.

Особливе значення серед підзаконних актів мають національні стандарти у сфері бібліотечної справи. Їх умовно поділяють на такі групи:

- національні стандарти України (ДСТУ);
- національні стандарти України, через які впроваджено стандарти Міжнародної організації зі стандартизації ISO (ДСТУ ISO, ДСТУ ISO/IEC, ДСТУ ISO/TR, ДСТУ ISO/IEC TR) 1;
- національні стандарти, через які впроваджено європейські стандарти (ДСТУ EN);
- національні стандарти, через які впроваджено міждержавні стандарти (ДСТУ ГОСТ);
- міждержавні стандарти (ГОСТ), прийняті Міждержавною радою зі стандартизації, метрології і сертифікації через представництво національних органів зі стандартизації країн СНД [78].

Відповідно до Українського класифікатора нормативних документів ДК 004 [29] кожен стандарт містить позначення класу. Так, до класу 01.140.20 «Інформатика», який охоплює бібліотечну справу, належать такі нормативні документи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Стандарти з бібліотечної справи

Назва стандарту	Рік	Нормативний код	Галузь	Короткий опис
РСТ УССР 1829-78	1978	Технічні умови	Бібліотечне обладнання	Стелажі бібліотечні. Загальні технічні умови
ДСТУ 2395-2000	2000	01.140.20	Інформаційна/бібліотечна справа	Методика обстеження документа, визначення предмета та відбору термінів індексування
ДСТУ ГОСТ 7.1-2006	2006	01.140.20	Інформаційна/бібліотечна справа	Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання
ДСТУ ГОСТ 7.50:2006	2006	01.140.20	Консервація документів	Консервація документів. Загальні вимоги
ДСТУ 6095:2009	2009	01.140.20	Інформаційна/видавнича справа	Скорочення заголовків і слів у заголовках публікацій
ДСТУ 7093:2009	2009	01.140.20	Інформаційна/видавнича справа	Скорочення слів іноземними європейськими мовами у бібліографічних записах
ДСТУ 7448:2013	2013	01.140.20	Бібліотечно-інформаційна діяльність	Терміни та визначення у бібліотечно-інформаційній сфері
ДСТУ 3582:2013	2013	01.140.20	Інформаційна/бібліотечна справа	Правила скорочення слів у бібліографічному описі українською мовою

Таким чином, підзаконні акти виконують функцію деталізації та практичної реалізації норм законів, переводячи високорівневі правові принципи у щоденні, стандартизовані та контрольовані робочі процедури. Вони не лише забезпечують якість та уніфікацію послуг по всій країні, але й створюють технологічну основу для цифрової трансформації галузі.

Стратегічне планування майбутнього галузі закріплене у низці програмних документів, які деталізують законодавчі норми, визначають пріоритети розвитку галузі та встановлюють операційні стандарти.

Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» є ключовим інструментом реформування галузі, що органічно узгоджений із Цілями сталого розвитку ООН (Agenda 2030) [71].

Ключові аспекти цієї Стратегії зосереджені на глибокій трансформації місії бібліотек. Основною метою є перетворення бібліотек з традиційних місць зберігання фондів на сучасні, мультифункціональні хаби та центри розвитку громад (community hubs), здатні надавати широкий спектр інноваційних послуг. Важливим напрямом є цифровізація та інновації, що передбачає інтенсивне оцифрування фондів, створення єдиного електронного каталогу національної бібліотечної мережі та впровадження новітніх інформаційних технологій, спрямованих на розширення доступу до ресурсів. Крім того, Стратегія «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [71] акцентує увагу на розвитку людського капіталу, розглядаючи бібліотеки як критично важливі платформи для неформальної освіти, підвищення медіаграмотності та цифрової компетентності населення.

Нарешті, документ фокусується на мережевій взаємодії та децентралізації управління, посилюючи співпрацю між бібліотеками різних систем та надаючи більше повноважень місцевим громадам для самостійного розвитку їхніх установ.

Таким чином, Стратегія «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» слугує дорожньою картою для комплексної модернізації бібліотечної галузі, інтегруючи її в європейський та світовий інформаційний простір та підкреслюючи її роль як рушія соціальних і культурних змін у громадах.

Стратегія розвитку читання на 2023-2032 роки «Читання як життєва стратегія» [72] є програмним документом, що визначає довгострокові пріоритети державної політики у сфері популяризації читання та розвитку читацької культури в Україні.

Бібліотеки визначені як ключові інституції у реалізації цілей Стратегії «Читання як життєва стратегія», оскільки вони виконують низку важливих функцій [72]:

1. формування людського капіталу, сприяючи розвитку критичного мислення, медіаграмотності та комунікативних навичок, що є необхідними для конкурентоспроможності;
2. забезпечення доступності, гарантуючи рівний і вільний доступ до друкованих та електронних видань, долаючи географічні та соціальні бар'єри.
3. створення читацького середовища, слугуючи хабами для проведення культурно-просвітницьких заходів, літературних клубів та проєктів, що стимулюють інтерес до читання.

Отже, бібліотеки активно співпрацюють з видавцями та освітою для оновлення фондів та інтеграції читання у навчальний процес. Завдяки Стратегії «Читання як життєва стратегія» результатом є позиціонування бібліотек не просто як сховища книг, а як активних центрів формування читацької нації та рушії інтелектуального розвитку суспільства на довгострокову перспективу.

Міжнародні акти та рекомендації, переважно від Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ IFLA (далі – IFLA), використовуються для гармонізації національних стандартів з європейськими та світовими практиками (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Ключові міжнародні документи IFLA та ISO для бібліотечної галузі

Документ (IFLA /ISO)	Основне призначення
Декларація про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу [15]	Закріплює принципи інтелектуальної свободи, свободи доступу до інформації та нейтральності бібліотек.

Маніфести IFLA (про Інтернет, прозорість, фейкові новини) [33]	Визначають роль бібліотек у цифрову епоху, боротьбі з дезінформацією (фейковими новинами) та забезпеченні прозорого управління.
Кодекс етики IFLA для бібліотекарів [22]	Встановлює етичні стандарти професійної діяльності бібліотекарів.
Позиції IFLA щодо авторського права [45]	Формулюють міжнародні рекомендації щодо застосування авторського права у цифровому середовищі та питання виплати винагороди авторам за використання матеріалів, що впливає на законодавчі ініціативи в Україні.
Міжнародний стандарт ISO 2789 «Інформація і документація – міжнародна бібліотечна статистика» [79]	Забезпечує єдині методологічні основи для збору та аналізу бібліотечної статистики на міжнародному рівні.

1.2. Становлення національної бібліотечної системи

Становлення національної бібліотечної системи було складним процесом, що супроводжувався як національним відродженням, так і системними проблемами.

Перехід від радянської до національної бібліотечної системи вимагав не лише зміни назв та підпорядкування, а й глибокої інституційної реформи. Радянська бібліотечна мережа була жорстко централізованою, ідеологізованою та служила інструментом пропаганди, а не розвитку національної культури та незалежної думки. Ключовим завданням стало деполітизувати управління бібліотеками, переглянути роль бібліотечних фондів і закласти правові основи для функціонування бібліотек у демократичній державі. Цей процес розпочався з прийняттям перших законодавчих актів, які визначили бібліотеки як складову культурної спадщини та забезпечили свободу доступу до інформації, що кардинально відрізнялося від попередньої закритої системи.

Перехід також охоплював реструктуризацію мережі та її філософії. Багато спеціалізованих бібліотек, що обслуговували радянські відомства та установи, потребували інтеграції в нову національну систему або

трансформації їхніх функцій. Особлива увага була приділена фондам публічних та наукових бібліотек, які були переважно русифіковані. Національна система мала забезпечити пріоритетне комплектування україномовними виданнями та літературою з історії, культури та державотворення України, що було необхідним для формування свідомості громадян незалежної країни та забезпечення інформаційного суверенітету [40, с. 17].

З проголошенням незалежності України у 1991 році розпочався докорінний етап національно-державного будівництва, що створив передумови для формування абсолютно нових умов розвитку бібліотечної справи та бібліотечної науки. Бібліотеки, як невід'ємна частина державної інфраструктури, почали трансформувати свої функції відповідно до потреб української державності, національної освіти, науки та культури. Бурхливий розвиток гуманітарних наук та поступове вивільнення від заборон на інформацію поставили перед книгозбірнями першочергові завдання: якнайшвидше наукове опрацювання неактуалізованих раніше фондів, удосконалення науково-пошукового апарату, а також поліпшення методів і форм обслуговування читачів.

У початковий період становлення незалежності формується якісно нова інфраструктура бібліотечно-бібліографічних установ. Система бібліотек поповнюється новими книгозбірнями, як, наприклад, Республіканська кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського (1996) та Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського (1999). У комплексі з державотворчими процесами реалізується найважливіша функція – створення національних установ: Державна бібліотека Міністерства культури отримує статус Національної парламентської бібліотеки України (1993), а Центральній науковій бібліотеці ім. В.І. Вернадського повертається статус і назва «Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського» (далі – НБУВ) (1996) [40, с. 14]. Ці національні установи, а також інші великі

наукові книгозбірні, перетворюються на комплексні науково-бібліотечні центри, створюючи у своїй структурі науково-дослідні інститути та спеціалізовані центри (наприклад, Фонд президентів України при НБУВ).

У 1990-х роках в Україні відбувається активне формування електронних ресурсів та електронних бібліотек [16, с. 454]. Процес інформатизації отримав офіційний поштовх завдяки прийняттю Закону України «Про Національну програму інформатизації». У межах повноважень Міністерства культури і мистецтв України було створено Міжвідомчу раду з питань інформатизації бібліотек, головною метою якої стало вироблення стратегії міжвідомчої кооперації та формування телекомунікаційного середовища для спільного доступу до електронних баз даних. На базі НБУВ та електронних ресурсів наукових бібліотек започатковується Національна електронна бібліотека України, основними компонентами якої є електронний каталог НБУВ, загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова» та депозитарій електронних матеріалів. Одночасно низка провідних установ, зокрема Наукова бібліотека КНУ ім. Шевченка, Кіровоградська ОУНБ ім. Чижевського та Наукова бібліотека Тернопільського ДТУ, започаткували власні повноцінні електронні бібліотеки з потужними фондами та пошуковим апаратом. Завдяки цим ініціативам, було закладено фундамент для того, щоб переважна більшість загальнодержавних, обласних універсальних та університетських бібліотек згодом змогли впровадити електронні каталоги поточних надходжень.

Суспільно-політичні реформи також призвели до значного зростання інтересу до національної історії та культури, що спричинило розкриття спецхранів та розконсервування величезних обсягів книжкових та рукописних фондів, які не опрацьовувалися впродовж майже 70 років. До наукового обігу було залучено абсолютно новий шар історико-культурної інформації, що вимагало наукового опрацювання та перегляду науково-пошукового апарату. Активізувалося використання фондів, а також формування у наукових

бібліотеках (насамперед у НБУВ) колекцій видань зарубіжної україніки за рахунок розсекречених спецфондів та дарів української діаспори. Таким чином, незважаючи на економічну кризу та загрозу збереженості фондів, саме у 90-х роках було закладено фундамент вільного, стандартизованого та інформатизованого розвитку бібліотечної справи [16, с. 455-456].

Період становлення незалежної України у 1990-х роках супроводжувався кардинальною реформою системи підготовки бібліотечних кадрів, яка перебудовувалася з урахуванням потреби переходу до інформаційного та інноваційного шляхів розвитку суспільства. Інститути культури трансформувалися в національні державні інституції, такі як Київський національний університет культури і мистецтв (далі – КНУКіМ) та Харківська державна академія культури, що стали основними центрами підготовки фахівців. Бібліотечна професія розширилася: крім традиційних бібліотекарів і бібліографів, навчальні заклади почали готувати бібліотечних менеджерів, маркетологів, технологів та спеціалістів у галузі інформаційної діяльності, з новими актуальними курсами з інформології, документознавства та маркетингу.

Значного розвитку набула національна школа бібліотечних кадрів вищої кваліфікації. При КНУКіМ та НБУВ відкрилися спеціалізовані вчені ради, що дозволило розпочати підготовку кандидатів і докторів наук на власній базі. Це призвело до появи перших докторів наук, підготовлених у незалежній Україні, які захистили дисертації з бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. Важливе значення мало залучення до бібліотечної системи фахівців з інших спеціальностей, зокрема докторів історичних, філологічних та технічних наук, що збагатило науковий потенціал галузі [16, с. 459].

Активно розвивалася наукова та фахова видавнича діяльність. З'явилися нові фахові часописи: «Бібліотечний вісник» (з 1993 року), «Бібліотечна планета» (з 1998 року), «Вісник Книжкової палати України» (з 1996 року). Крім того, провідні бібліотеки та ЗВО почали видавати власні збірники

наукових праць та серійні видання, як-от «Рукописна та книжкова спадщина України», а НБУВ започаткувала видання Українського реферативного журналу «Джерело». Ці видання відбивали інтенсивний розвиток прикладних досліджень з каталогізації, класифікації та створення науково-пошукового апарату.

Бібліотечна спільнота організувалася на нових засадах: у 1992 році відбувся I Всеукраїнський конгрес бібліотекарів, і була створена Українська бібліотечна асоціація (далі – УБА) [46, с. 17], яка стала важливим інструментом захисту соціальних та професійних інтересів працівників і сприяння розвитку бібліотечної справи. УБА об'єднала зусилля бібліотекарів для просування інтересів галузі, лобіювання змін до законодавства та сприяння професійному розвитку. УБА виконує функцію платформи для фахового діалогу, організовуючи щорічні конференції, семінари та освітні програми, спрямовані на підвищення кваліфікації та обмін досвідом між бібліотечними фахівцями. Також активно долучається до розробки галузевих стандартів та етичних кодексів, адаптуючи їх до європейської практики. УБА забезпечила активну участь України у діяльності IFLA, сприяючи імплементації міжнародних стандартів та етичних кодексів, що стимулювало модернізацію та визначило новий імідж бібліотеки як інформаційного, освітнього та культурного хабу, здатного відповідати викликам демократичного суспільства та інформаційної епохи. Її діяльність стала суттєвим компенсатором слабкого державного фінансування та інерції державного управління в перші роки незалежності.

Сьогодні офіційний сайт УБА [83] є центральним комунікаційним та інформаційним хабом, який повністю відображає стратегічні напрями роботи Асоціації. Хоча точна дата запуску першої версії сайту не фіксується, його активна публікаційна діяльність розгорнулася у 2000-х роках.

Аналіз структури та наповнення сайту демонструє, що УБА є провідним інструментом адвокації, освіти та стійкості галузі:

- адвокація та стандарти: сайт детально розкриває внутрішню структуру організації та містить розділ «Документи УБА», де публікуються стратегічні звернення, заяви та галузеві кодекси, необхідні для просування інтересів бібліотек на національному та міжнародному рівнях;
- професійний розвиток: розділи «Новини та Події» і «Послуги» присвячені діяльності Головного тренінгового центру, матеріалам конференцій та семінарів. Це підтверджує ключову роль УБА у підвищенні кваліфікації фахівців;
- соціальна місія: у контексті сучасних викликів, сайт активно висвітлює проєктну діяльність УБА, спрямовану на підвищення соціальної стійкості бібліотек, їхню цифрову трансформацію та реалізацію програм з медіаграмотності (як відображення Стратегії інформаційної безпеки) (рис.1.1, рис. 1.2).

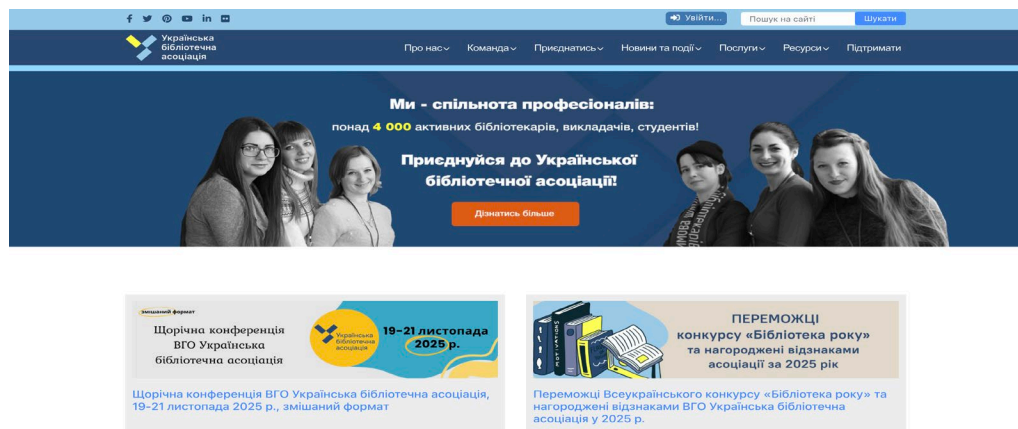

Рис. 1.1 Головна сторінка офіційного вебсайту УБА

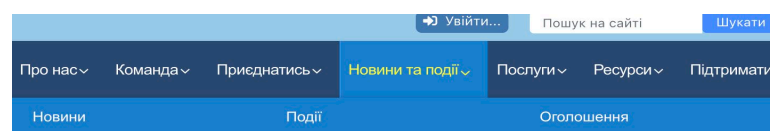

Рис. 1.2 Фрагмент навігаційного меню вебсайту УБА

Розширилася й сфера міжнародного співробітництва як важливої складової бібліотечної справи. Провідні бібліотеки України стали членами

IFLA, а також брали участь у роботі Бібліотечної Асоціації Євразії (БЛЕ) та Міжнародної асоціації академій наук (МАН) [40, с. 19].

Особлива увага була приділена питанням збереженості бібліотечних фондів. Україна приєдналася до програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (з 1992 р.), спрямованої на збереження історичної та культурної спадщини. У 1999 році була прийнята Державна «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 р.», що передбачала комплекс заходів щодо фізичного збереження, страхового копіювання, реставрації та перенесення унікальних документів на електронні носії. З цією метою у бібліотеках створювалися центри реставрації та консервації документів. Нового змісту набув і культурно-просвітницький напрям діяльності: створювалися культурно-просвітницькі та редакційно-видавничі центри для організації виставок, лекцій та публікації наукових праць [40, с. 21].

Сучасна бібліотечна система України структурно сформована відповідно до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [50], який визначає класифікацію бібліотек за їхнім значенням, призначенням та змістом фондів. Ця класифікація забезпечує функціональну та територіальну ієрархію галузі (табл.1.4).

Таблиця 1.4

Види бібліотек

Ознака класифікації	Вид
Значення бібліотеки	Всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні); республіканські (Автономної Республіки Крим); обласні; міські; районні; селищні.
Зміст бібліотечних фондів бібліотеки	Універсальні; галузеві; міжгалузеві.
Призначення бібліотеки	публічні (загальнодоступні), у тому числі спеціалізовані для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами; спеціальні (академій наук, науково-дослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій). Публічні, спеціальні та спеціалізовані бібліотеки можуть об'єднуватися у централізовані бібліотечні системи.

Зокрема, за територіальною сферою поширення та значенням (ст. 7 Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [51]) формується ієрархія, що охоплює Всеукраїнські бібліотеки загальнодержавного значення (національні, державні), Республіканські (Автономної Республіки Крим), а також регіональні та місцеві бібліотеки, такі як обласні, міські, районні, селищні та сільські. Така система визначає місце бібліотеки в загальнодержавній мережі та її відповідальність перед відповідним адміністративно-територіальним рівнем.

Відповідно до призначення (ст. 6 Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [51]), розрізняються публічні (загальнодоступні) та спеціальні бібліотеки. Публічні бібліотеки слугують широкому колу користувачів, і до них належать також спеціалізовані бібліотеки, орієнтовані на конкретні групи, зокрема для дітей, юнацтва чи осіб з фізичними вадами. Спеціальні ж бібліотеки створюються для забезпечення фахової діяльності установ і організацій, включаючи академії наук, науково-дослідні установи, навчальні заклади та підприємства.

Щодо змісту бібліотечних фондів, хоча Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» не виділяє їх як окремі види бібліотек, він передбачає, що фонди бібліотек можуть бути універсальними, галузевими або міжгалузевими, що впливає з їхнього функціонального призначення (наприклад, спеціальні бібліотеки зазвичай мають галузевий зміст фонду). З метою оптимізації управління та використання ресурсів, публічні, спеціальні та спеціалізовані бібліотеки можуть бути об'єднані в централізовані бібліотечні системи.

Отже, створено гнучку, але структуровану мережу, де різні види бібліотек (публічні, спеціальні, спеціалізовані), які можуть об'єднуватися в ЦБС, мають визначене місце та функцію в ієрархії (національній, обласній, місцевій), забезпечуючи комплексне обслуговування суспільства.

Забезпечення ефективного функціонування цієї структурованої мережі, особливо в сегменті спеціальних бібліотек вищих навчальних закладів, стало можливим завдяки активній автоматизації виробничих процесів. У цьому контексті, значну популярність в українських бібліотеках вищих навчальних закладів, посідала вітчизняна система «УФД/Бібліотека», створена «Українським фондовим домом» (Київ). Ця система є другою за рівнем використання в Україні і розроблена на базі сучасних технологій та стандартів. Вона забезпечує автоматизацію основних виробничих циклів і підтримує обмін записами з іншими установами у форматі USMARC. Ключовими функціональними перевагами системи є високий захист інформації завдяки процедурі реєстрації користувачів із визначенням повноважень за групами, а також можливість розподілу каталогів за «власниками» з гнучким визначенням прав доступу. Функціонал «УФД/Бібліотека» включає комплектування, каталогізування, багатоаспектний пошук, видачу документів, а також підтримку технологій роботи зі штрих кодами та забезпечення доступу до електронного каталогу в мережі Інтернет [45, с. 14-16].

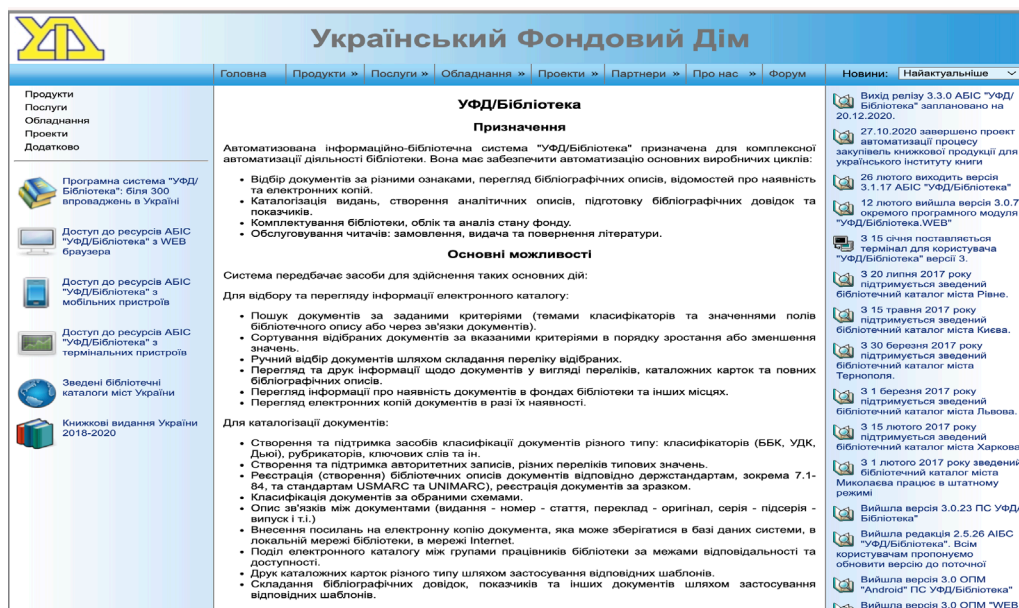

Рис. 1.3 Сторінка вебсайту з описом «УФД/Бібліотека»

Вагомий внесок у ролі бібліотечної справи взагалі було здійснено українськими бібліотекознавцями. Результати їх наукових розвідок, які відображали історію, сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечної справи в Україні яскраво представлено публікаціями фахового і науково-періодичного видання «Бібліотечний вісник».

Науково-теоретичний та практичний журнал «Бібліотечний вісник» є одним із провідних видань у галузі бібліотекознавства в Україні. Його історія починається у 1993 році, коли він був заснований спільними зусиллями Національної академії наук України та НБУВ.

Основне призначення журналу полягає у висвітленні актуальних теоретичних і практичних проблем, що стосуються бібліотечно-інформаційної діяльності, бібліографознавства, книгознавства та документознавства. Як фахове наукове видання (Категорія Б), він виконує важливу місію, вводячи у науковий обіг результати досліджень та сприяючи інтеграції українського науково-інформаційного простору в міжнародний.

Щодо періодичності виходу, наразі журнал «Бібліотечний вісник» видається 4 рази на рік (щоквартально), хоча у попередні роки його періодичність могла складати 6 випусків на рік. Публікації в журналі доступні як українською, так і англійською мовами.

Для ґрунтовного розуміння професійних дискусій, окреслення нагальних проблем та фіксації етапів трансформації бібліотечної справи авторкою було обрано «Бібліотечний вісник». Моніторинг наукових публікацій проведено в таких хронологічних межах: 1993-2024 рр. – нижня межа – рік заснування журналу, верхня межа – рік друку журналу, який має повний комплект номерів. Метою моніторингу стало формування цілісного уявлення про динаміку розвитку бібліотечної справи в Україні, відстеження ключових тенденцій, пріоритетних напрямків досліджень та змін у проблематиці наукових публікацій, а також виявлення найбільш активних та впливових авторів та актуальних зрушень у галузі. Результати моніторингу

розподілені на три, умовно визначені, періоди, які простежуються за розділами кваліфікаційної роботи. Перший період відноситься до першого розділу - 1991–1999 рр. - правове та інституційне становлення бібліотечної справи в Україні; другий період відноситься до другого розділу 2000–2013 рр. - технологічна модернізація та активна інформатизація; третій період відноситься до третього розділу 2014–2024 рр. - стратегічна адаптація до діджиталізації та кризових викликів.

З 1993 року по 1999 рік було випущено 38 номерів журналу «Бібліотечний вісник», які містили 520 статей. Середня кількість публікацій за один випуск становила приблизно від 12 до 18 матеріалів, що свідчить про значний інтерес до тематики бібліотечної науки (рис.1.4).

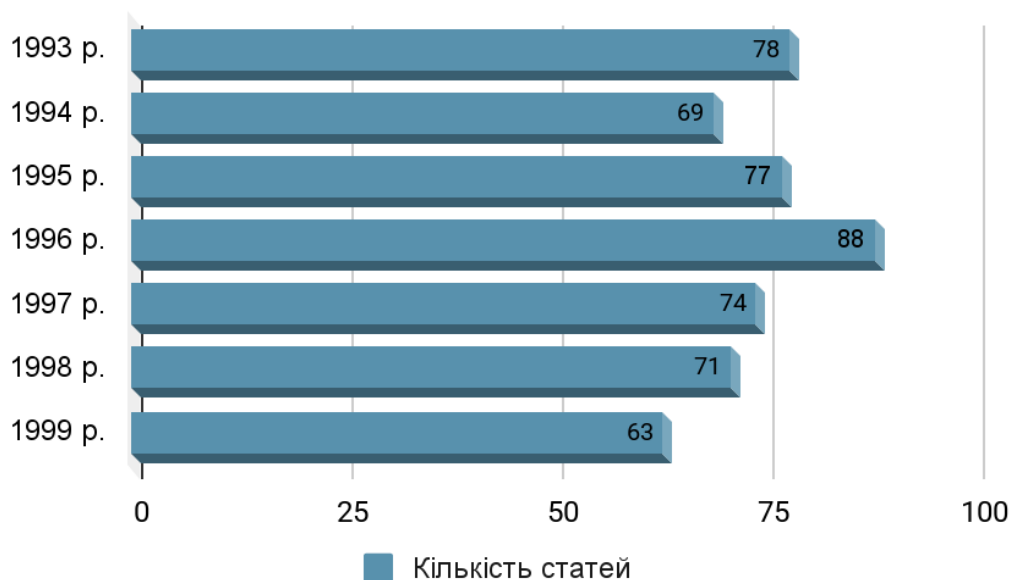

Рис. 1.4 Динаміка кількості публікацій за роками (1993-1999 рр.)

Аналіз демонструє динаміку публікаційної активності журналу, яка, незважаючи на тимчасове зниження кількості статей у 1994 році (69 статей) порівняно з попереднім 1993 роком (78 статей), продовжувала зростати, досягнувши пікового значення у 1996 році – 88 статей.

Проте, після цього спостерігається поступове зменшення кількості матеріалів з 74 статей в 1997 році до 63 статей у 1999 році. Цей спад

опублікованих матеріалів пов'язаний із зовнішніми факторами, такими як економічна криза, що вплинула на фінансування та стабільність видавничої діяльності, а також із процесами переходу до нових форматів функціонування галузі.

У змістовій структурі журналу найчастіше зустрічаються такі постійні рубрики, які зберігалися протягом цих шести років: «Книговидавнича справа», окрема рубрика «Книгознавство», «Факти наукового життя. Хроніка подій», «Документальні комунікації та інформаційні технології», «Історія бібліотек України», «Історія бібліотечної справи», «Бібліотечна професія та освіта» та «Бібліотеки світу». Найбільш представницькими за обсягом матеріалів були рубрики «Факти наукового життя» 113 статей (21,74 % від усіх статей) та «Документальні комунікації та інформаційні технології» 40 статей (7,7 % від усіх статей), що вказує на зростаючий інтерес спеціалістів до технологічного оновлення бібліотек і розвитку інформаційних систем. В свою чергу, рубрики «Книговидавнича справа» складає 29 статей (5,58 % від усіх статей), а «Книгознавство» - 23 статті (4,43 % від усіх статей), що свідчить про постійний інтерес фахівців до аналізу книжкової продукції (рис.1.5).

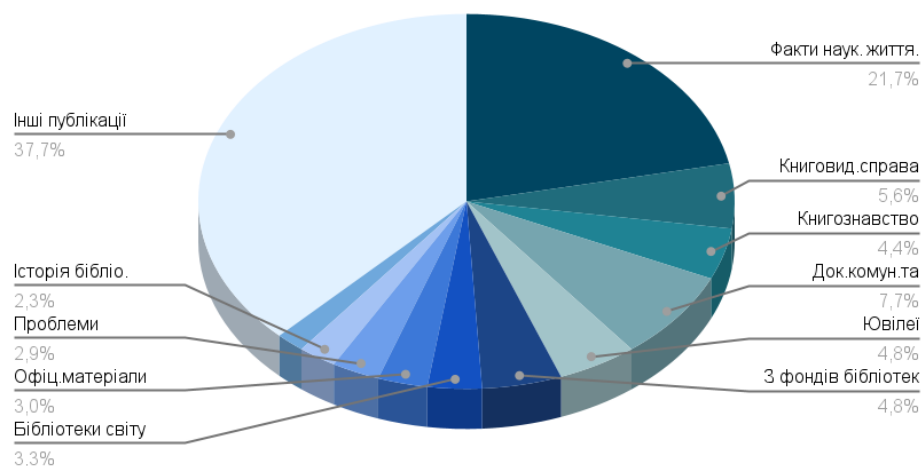

Рис. 1.5 Співвідношення публікацій за тематичними блоками у %

Рис. 1.5 ілюструє структуру журналу, відображаючи співвідношення публікацій за тематичними блоками у відсотках, що дає змогу чітко визначити його головні та допоміжні рубрики. Аналіз даних показує, що найбільшу частку займає блок «Факти наукового життя» (21,74 %), підкреслюючи пріоритетне висвітлення поточної діяльності та подій. Основне змістовне ядро видання формують також рубрики «Документальні комунікації та інформаційні технології» (7,7 %) та рубрики «Книговидавнича справа» (5,58 %), «Ювілеї» (4,81%), та «Книгознавство» (4,43 %). Менш представлені, але важливі для забезпечення балансу, є блоки «З фондів бібліотек» (4,81 %), «Бібліотеки світу» (3,27 %) та «Офіційні матеріали» (3 %). Найменша частка припадає на «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек» (2,9 %), «Історія бібліотечної справи» (2,31 %) та «Загальні проблеми бібліотечної справи» (1,74 %). Крім того, значний обсяг у 37,71 % становить блок «Інші» (інтерв'ю, одноразові рубрики тощо), який виконує важливу соціально-комунікативну функцію. Таким чином, структура видання демонструє фокус на актуальних інформаційних технологіях та поточних подіях, зберігаючи при цьому зв'язок з історичними та теоретичними аспектами галузі.

Якщо на початку 1990-х років домінували інформаційно-аналітичні й науково-дослідні статті, то з 1996-1999 років значно збільшилась кількість матеріалів, присвячених питанням інформатизації бібліотечних процесів. Тільки у 1996 році в рубриці «Документальні комунікації та інформаційні технології» було опубліковано 11 статей. Темі автоматизації каталогів, створення електронних баз даних, розвитку локальних мереж CD-ROM та систем реєстрації читачів стали головними ознаками переходу бібліотек у цифрову епоху (рис.1.6).

Аналіз розподілу за рубриками дозволяє визначити пріоритетні напрями наукових публікацій у журналі. Співвідношення статей між рубриками вказує на тематичну структуру видання та його редакційну політику, підкреслюючи,

які саме галузі знань були найбільш активно представлені впродовж аналізованого часового проміжку.

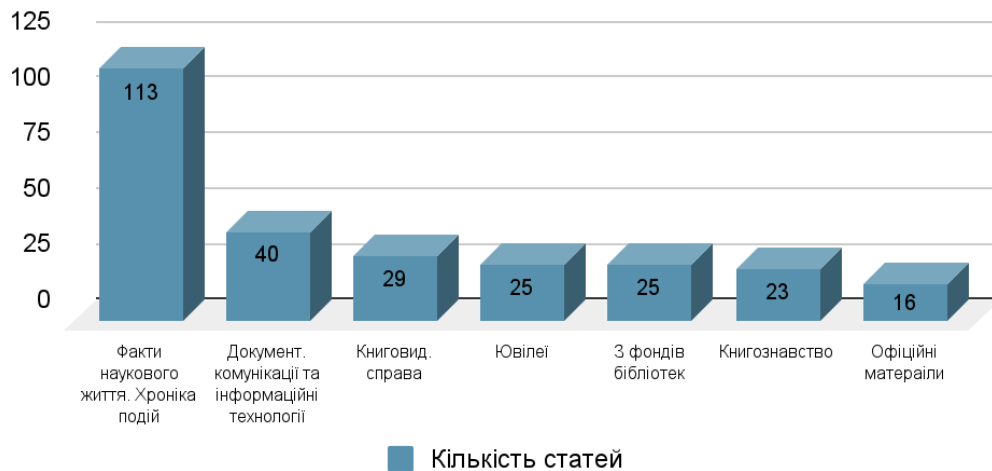

Рис. 1.6 Кількість статей за основними рубриками

За кількістю опублікованих матеріалів найбільш активними у ці роки були: Н. Солонська, В. Пашкова, Г. Ковальчук, Р. Кириченко, Т. Добко, Л. Костенко, О. Онищенко, Л. Дубровін, М. Слободяник. Серед постійних авторів також зустрічаються імена бібліотекарів із регіональних наукових установ - це свідчить тому, що видання мало загальноукраїнський масштаб і об'єднувало професійну спільноту (рис. 1.6).

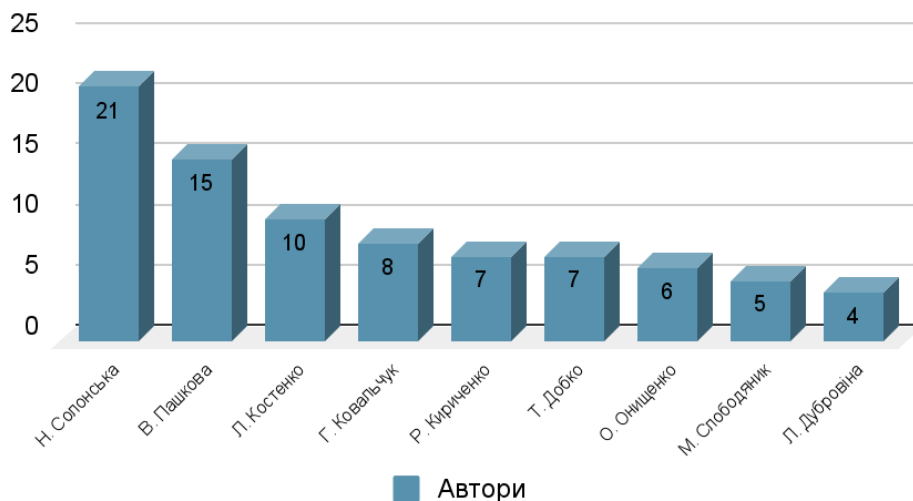

Рис. 1.7 Найактивніші автори періоду (за кількістю публікацій)

Рис. 1.7 демонструє рейтинг найактивніших авторів за досліджуваний період на основі кількості опублікованих ними статей.

Представлені дані засвідчують високий внесок наступних науковців:

- Н. Солонська – 21 статті;
- В. Пашкова – 15 статей;
- Л. Костенко – 10 статей;
- Г. Ковальчук – 8 статей;
- Р. Кириченко та Т. Добко – по 7 статей кожний;
- О. Онищенко – 6 статей;
- М. Слободяник – 5 статей;
- Л. Дубровіна – 4 статті.

Цей розподіл вказує на існування ядра високопродуктивних авторів, чиї регулярні публікації забезпечували значний обсяг наукового контенту та підтримували стабільність видання.

Окремої уваги заслуговують ювілейні номери, присвячені 80-річчю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (9 статей), 1000-річчю українського літописання (2 статті) та бібліотекам-ювілярам (14 статей). Вони містили 25 статей, що становить приблизно 4,81% загальної кількості публікацій за весь період. Такі номери виконували не тільки інформаційну, а й репрезентативну функцію, презентуючи досягнення української бібліотечної науки та утверджуючи роль бібліотек як центрів культурної пам'яті.

Також, значну роль грали статті нормативно-правового спрямування, де розглядалися «Положення про Фонд Президентів України», «Статут Української бібліотечної асоціації», укази Президента України тощо. На основі аналізу можна стверджувати, що матеріали правничого та управлінського характеру нараховують 16 статей, і це становить 3% усіх публікацій за цей період.

Підсумовуючи результати аналітичної роботи, можна стверджувати, що в 1993–1999 роках «Бібліотечний вісник» виконував функцію «хронікера» та каталізатора бібліотечної модернізації. З погляду кількісних показників (520 статей у 38 випусках), видання демонструвало високу публікаційну

активність, а за змістовними параметрами – створювало дискурс національної бібліотечної науки, сприяючи її переходу до європейських стандартів. Аналіз засвідчує поступове, але суттєве зміщення тематичного фокусу: відсоток технологічних та аналітичних матеріалів, присвячених інформатизації та комунікаціям, зріс від початкових показників до значно вищого рівня наприкінці періоду, що свідчить про поступовий перехід моделі від традиційного бібліотекарства до інформаційно-комунікаційної моделі діяльності. Таким чином, зазначений період можна охарактеризувати як етап формування концептуальної та технологічної основи українського бібліотекознавства, коли «Бібліотечний вісник» став не лише фаховим друкованим органом, а й інтелектуальною платформою, яка об'єднала науковців, практиків і управлінців у спільному прагненні осмислити нову роль бібліотек у незалежній Україні.

Висновки до розділу 1

За період 1991-1999 років, розгляд якого закладено в Розділ I, показав перші трансформації бібліотечної справи. Важливим був перехід від жорстко централізованої, ідеологізованої радянської системи до формування незалежної національної бібліотечної системи. Цей процес, спрямований на деполітизацію, українізацію фондів та інтеграцію у світовий простір, призвів до переосмислення місії бібліотек як центрів національної культури та незалежної інформації. Ключовим моментом було правове визначення нової структури (типології) та принципів діяльності (децентралізація, демократизація доступу) національної бібліотечної системи.

Формування нової системи супроводжувалося прийняттям комплексу ключових законів, які заклали нормативно-правовий фундамент галузі. До основоположних актів, прийнятих у 1990-х роках, належать: Закон України

«Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про культуру», «Про інформацію», «Про авторське право і суміжні права», «Про видавничу справу» та «Про обов'язковий примірник документів». Ці документи спільно визначили правові, організаційні та економічні засади галузі, встановивши ключові механізми її функціонування: від правового статусу бібліотек до правил комплектування, збереження фондів та використання інтелектуальної власності.

Інституційно період ознаменувався формуванням національних установ: Державна бібліотека культури отримала статус Національної парламентської бібліотеки України, а Центральній науковій бібліотеці повернуто статус і назву НБУВ. Ці установи трансформувалися у комплексні науково-бібліотечні центри. Важливу роль у цьому процесі відіграла УБА, яка стала ключовим недержавним компенсатором та сприяла міжнародному співробітництву (членство в IFLA), а також розширенню кадрової підготовки. Наприкінці 1990-х років, завдяки Закону «Про національну програму інформатизації», розпочалася активна фаза формування електронних ресурсів, що поклало початок цифровій трансформації та інтеграції галузі у світовий інформаційний простір. Міжнародні стандарти IFLA та ISO 2789 забезпечили гармонізацію української бібліотечної справи зі світовими практиками у сферах демократичних цінностей та уніфікації статистичних даних.

Інформаційним полем для осмислення нових ідей був журнал «Бібліотечний вісник». Аналіз видання за 1993–1999 роки підтвердив, що журнал виконував функцію інформаційного майданчика. Структурний аналіз засвідчив суттєве зміщення тематичного фокусу: зростання матеріалів, присвячених інформаційно-комунікаційним технологіям, свідчить про поступовий перехід моделі від традиційного бібліотекарства до інформаційно-комунікаційної моделі діяльності, що стало головним трендом кінця 1990-х років.

РОЗДІЛ 2

МОДЕРНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ (2000-2013 РР.)

2.1. Інформатизація бібліотечної справи

Хронологічні межі 2000–2013 років окреслюють еру, коли бібліотечна галузь України вступила у фазу інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ). Ця фаза модернізації була сфокусована на радикальному розширенні технологічного горизонту установ, перетворюючи їхній функціонал із простого накопичення документів на активне формування та розповсюдження інформаційних ресурсів.

Використання ІКТ та автоматизованих систем стало необхідною умовою для забезпечення національного доступу до глобального інформаційного простору. Цей процес вимагав не просто технічного переоснащення, але й якісної підготовки бібліотечних фахівців до нових вимог цифрового середовища. Саме тому інформатизація спричинила фундаментальну трансформацію та розширення функцій бібліотек, які тепер виходять за межі традиційних процесів, охоплюючи формування електронних каталогів, управління цифровими архівами та надання широкого спектра дистанційних послуг [24, с. 38].

Передумовою для успішної та масштабної автоматизації бібліотечних процесів стало широке впровадження комплексного програмного забезпечення для Автоматизованих Бібліотечних Інформаційних Систем (далі – АБІС), призначеного для автоматизації всіх технологічних процесів бібліотеки: від комплектування до обслуговування читачів та обліку фондів. Система була створена Міжнародною асоціацією користувачів та розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій і рекомендована UNESCO, як зразок ведення бібліотечної справи [4].

У період 2000–2013 років в Україні однією з найбільш поширених систем стала «Інтегрована розширювана бібліотечно-інформаційна система» (далі – «ІРБІС»). Система дуже швидко набула популярності на пострадянському просторі та її головне призначення полягало у забезпеченні системної інтеграції розрізнених бібліотечних процесів. Впровадження «ІРБІС» дозволило бібліотекам перейти до колективної каталогізації та значно підвищити оперативність обслуговування, що було прямим кроком до реалізації Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [68].

Були реалізовані всі типові бібліотечні технології, включаючи технології комплектування, систематизації, каталогізації, читацького пошуку, книговидачі й адміністрування, на основі взаємозалежного функціонування п'яти типів автоматизованих робочих місць (далі – АРМ):

- АРМ «Каталогізатор»;
- АРМ «Книговидача»;
- АРМ «Комплектатор»;
- АРМ «Адміністратор»;
- АРМ «Читач».

Основна функція «АРМ «Каталогізатор» полягала у створенні та редагуванні бібліографічних записів у машиночитному форматі, що було критично важливим кроком від традиційних до автоматизованих процесів [45, с. 10]. Можливість швидкого копіювання, редагування та створення нових описів у цьому АРМ дозволяла ефективно проводити ретроконверсію (переведення старих каталогів у цифровий формат) та оперативно обробляти нові надходження. Цей модуль забезпечував роботу в стандартизованому середовищі, як правило, на основі формату MARC21 або його національних адаптацій (RUSMARC, UKRMARC).

Наступним основним елементом є «АРМ «Книговидача». Виконує функції видачі літератури читачам бібліотеки, відповідно до їх замовлень. Цей

модуль є ключовим для автоматизації процесів обслуговування, оскільки він забезпечує оперативний облік руху документів у реальному часі. Впровадження «АРМ «Книговидача» дозволило бібліотекам значно підвищити ефективність контролю за фондом, мінімізувати помилки ручного обліку та забезпечити швидке формування звітів про обіг документів [45, с. 11].

«АРМ «Комплектатор» є програмно-технічним комплексом спеціалістів, що займаються комплектуванням бібліотечного фонду. Ключова роль цього модуля полягає у створенні автоматизованої системи обліку надходжень, що включала реєстрацію документів (книг, періодики, електронних ресурсів), присвоєння інвентарних номерів, розподіл фінансових коштів та формування актів списання. Завдяки інтеграції цього модуля, бібліографічний запис, створений у процесі комплектування, автоматично ставав основою для каталожного опису. Це забезпечує безперервність технологічного ланцюжка та мінімізує ризик помилок і дублювання роботи.

Не менш важливим є «АРМ «Адміністратор», головними функціями якого є виконання загальносистемних завдань (диспетчеризація, злагоджена робота окремих АРМ, зв'язок з зовнішніми мережами і системами, зміст загальних баз даних в актуальному стані та ін.) [45, с. 10]. На відміну від інших АРМ, які фокусуються на конкретних бібліотечних процесах, цей модуль виконує загальносистемні завдання. Саме тому «АРМ «Адміністратор» є критично важливим для підтримки стабільності, продуктивності та цілісності всієї автоматизованої бібліотечної системи.

В свою чергу, «АРМ «Читач» – це програмно-технічний комплекс, призначений для обслуговування читачів і працівників бібліотеки, що дозволяє їм здійснювати автоматизований пошук необхідної інформації в електронному покажчику. Зазвичай пошук проводиться по основних елементах (автор, назва, дата випуску і ін.), ключовими словами з різними обмеженнями і т.д. Можна використовувати логічні операції «І», «АБО»,

виключення і ін., які істотно уточнюють запит, а значить і дозволяють швидко і ефективно знаходити потрібну інформацію [45, с. 11].

Стрімкий розвиток мережевих технологій логічно зумовив потребу в переході на «ІРБІС32» із впровадженням веб-шлюзу, що дозволило репрезентувати електронний каталог на новоствореному сайті бібліотеки і започаткувало новий, інтенсивний етап автоматизації. Важливо підкреслити, що цей перехід на нове програмне забезпечення виявився складним для персоналу і тривав близько шести місяців. Ключовим моментом стала технологічна модернізація у 2006 році, коли було придбано новий сервер та телекомунікаційне обладнання. Це дозволило успішно впровадити більш потужну «ІРБІС64», здійснити об'єднання баз даних бібліотечних підрозділів, розташованих у різних корпусах, а також розпочати інтеграцію автоматизованої системи з інформаційним середовищем університету. Інтегрований електронний ресурс був орієнтований на використання викладачами та студентами як через локальну мережу, так і через мережу Інтернет. Подальший розвиток системи включав придбання модуля «ІРБІС» для формування повнотекстових баз даних (2008 рік), початок процесу штрих-кодуювання фондів (2009 рік), а також придбання бази даних «Універсальної десятикової класифікації» (далі – УДК) та запровадження технології міжбібліотечного онлайн-взаємобміну. [30, с. 3-4].

Впровадження «ІРБІС» та її ключових модулів спричинило кардинальну зміну у роботі з фондами, зробивши неминучим процес поступової консервації традиційних карткових каталогів (далі – КК). Це відбувалося на тлі існування планомірно організованої «Системи каталогів НБУВ». Згідно з «Методичним посібником НБУВ» [22, с. 5], розкриття фондів і забезпечення їхньої доступності є основним завданням бібліотеки, і цьому завжди слугувала ця система каталогів, яка є складником довідково-бібліографічного апарату НБУВ. Каталоги НБУВ відображали документи, що є у фонді, організовані за принципами алфавітного, систематичного, хронологічного та топографічного

групування, і включали центральні каталоги, а також каталоги окремих зібрань і колекцій. Однак, незважаючи на стратегічну цінність та історичну роль цих існуючих, але фізично застарілих карткових масивів, в умовах тотальної інформатизації відбулася їхня консервація. Це означало, що КК припиняв поповнюватися новими записами, а його функція переходила виключно до історико-архівної площини, тоді як оперативна робота повністю переходила в електронне середовище. Таким чином, КК, які раніше були основними інструментами пошуку, у період 2000–2013 років стали розглядатися як об'єкти культурної спадщини, а не як інструменти активної комунікації [89, с. 1-2].

У статті «Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур» розповідалось, що на початку 2000-х років, в умовах становлення інформаційного суспільства та активізації інформаційних мереж, бібліотечні структури зіткнулися з гострими проблемами, пов'язаними з їхнім основним фондом. Найважливіша проблема полягала в тому, що основні інформаційні фонди бібліотек розміщені на паперових носіях, і були недоступні для користувачів електронної інформації. Це стосувалося традиційних КК, які фізично не могли забезпечити сучасний електронний пошук. Тому виникла нагальна суспільна потреба в оцифруванні інформаційних ресурсів, що гарантувало би введення в обіг важливої інформації, виробленої попередніми поколіннями. Цей процес був визнаний дуже складною проблемою, що потребувала не лише значних коштів і часу, а й великих трудозатрат від бібліотечних працівників [11].

Ключовим результатом цієї трансформації і стало формування та активне наповнення електронних каталогів (далі – ЕК). ЕК – це бібліотечний каталог у машино зчитувальній формі, якій працює в реальному режимі часу та наданий до використання користувачам бібліотеки. На відміну від ручних традиційних ППС пошук в ЕК здійснюється автоматично. У результаті обчислювальний комплекс надає відповідну до запису бібліографічну

інформацію про склад і зміст фонду, сповіщає про документи, що відсутні, із зазначенням причини. Для цього каталогізатор, оперуючи методами аналітико-синтетичної обробки документів і відповідно до прийнятого формату, згортає їх зміст та інші ознаки до бібліографічного запису. В Україні таким форматом є міжнародний формат UNIMARC, який відповідає міжнародному стандарту бібліографічного опису ISBD [18]. Таким чином, ЕК стали не просто електронним еквівалентом картки, а мультифункціональною базою даних, здатною обробляти запити користувача дистанційно.

Неможливо не зазначити, що активний розвиток системи призвів до якісної зміни умов доступу до інформації через широке впровадження онлайнового каталогу «Online Public Access Catalog» (далі – OPAC) [7, с. 45]. Бібліотеки отримали можливість пропонувати цілодобовий, віддалений пошук у своїх фондах через веб-інтерфейс. З часом функціонал OPAC розширився від простого пошуку до розширених можливостей: фасетного пошуку, резервування та доступу до особистого кабінету читача [7, с. 47]. Внутрішня автоматизація також поширилася на процеси обслуговування завдяки модулям «ІРБІС» для обліку видачі та повернення літератури, що значно підвищило ефективність контролю за фондом.

Хоча програмне забезпечення «ІРБІС» й набуло значного поширення в Україні, але не було єдиним рішенням на ринку автоматизованих бібліотечних інформаційних систем. В період 2000–2013 років активно використовувались й інші ключові системи, які пропонували комплексні рішення для автоматизації бібліотечних процесів та роботи з електронними каталогами. До основних систем, що забезпечували комплексне управління фондами та обслуговуванням, належали «ALEPH» та «LIBER MEDIA».

Однією з найбільш потужних та інтегрованих систем є «ALEPH», розроблена в Єврейському університеті (Єрусалим) та підтримувана міжнародною фірмою ExLibris, представництво якої наявне і в Києві. Програма «ALEPH» – це інтегроване рішення, що підтримує багатомовність,

вирізняється надзвичайно гнучким апаратом адаптації до індивідуальних потреб кожної бібліотеки і забезпечує всебічну автоматизацію всіх аспектів бібліотечної технології. Її інструментальні засоби здатні підтримувати графічні зображення та повні тексти документів, працювати з MARC-сумісними форматами, відповідати міжнародним ISO-стандартам, використовувати інформаційно-пошукові мови різних типів, включати авторитетні файли та технологію штрихових кодів. Завдяки підтримці широкого спектру протоколів передачі даних, «ALEPH» надає широкий спектр послуг через свій WWW-сервер, а її модульна структура охоплює адміністрування, каталогізування, книговидачу, міжбібліотечний абонемент (далі – МБА), інвентаризацію, реєстрацію періодики та комплектування [45, с. 14].

Іншою важливою системою, яка використовувалася в Україні, є «LIBER MEDIA», розроблена французькою фірмою Relais Informatique International (Франція). Система, що працює під керуванням постреляційної системи керування базами даних Pick, також забезпечує комплексну автоматизацію ключових бібліотечних процесів. Вона пропонує гнучке каталогізування із можливістю налаштування різних за обсягом екранних форм і підтримує обмін даними з іншими бібліотечними установами у MARC-сумісних форматах. Для оперативного обслуговування контроль книговидачі в «Liber» передбачає використання етикеток зі штриховими кодами та спеціальної апаратури для зчитування. Крім того, система має набір довідників, що є основою для створення авторитетних файлів для роботи з предметними рубриками та семантичними зв'язками. Функціональний набір «Liber» охоплює каталогізування, комплектування, пошук для бібліотекаря, бюджет, формування друкованих форм, модемний зв'язок та інтеграцію штрихкодів [45, с. 15].

Процес інформатизації, що активно розгортався в Україні у 2000-х роках, мав комплексний характер і не обмежувався лише внутрішньою

автоматизацією бібліотечних технологій та формуванням фондів. Поряд із впровадженням та розвитком бібліотечно-інформаційних систем, критично важливим напрямом стало налагодження ефективної зовнішньої комунікації та забезпечення цифрової присутності установи у глобальній мережі. Відтак, еволюція бібліотек в інформаційні центри включала не тільки внутрішній облік та впровадження АРМів, але й активне створення та модернізацію власних вебсайтів, що стало обов'язковою умовою для надання сучасних, орієнтованих на користувача інформаційних послуг та інтеграції в інформаційне середовище країни.

Хоча й на початку цього періоду провідні національні та наукові установи, такі як НБУВ, вже мали або активно розробляли свої перші інтернет-представництва, саме після 2000 року відбулося масове поширення вебсайтів, яке охопило регіональні та університетські бібліотеки. Це стало можливим завдяки загальному здешевленню доступу до Інтернету та збільшенню фінансування проєктів автоматизації [93, с. 223-224].

Бібліотечні вебсайти цього періоду, на прикладі таких флагманів, як вебсайт НБУВ та бібліотек провідних університетів, виконували декілька ключових функцій [20]. По-перше, вони слугували візитівкою установи, надаючи базову інформацію: структуру бібліотеки, контакти відділів, графік роботи та правила користування. По-друге, вони забезпечували віддалений доступ до своїх інформаційних ресурсів, насамперед до ЕК.

Крім ЕК, сайти пропонували доступ до спеціалізованих бібліографічних баз даних, як база «Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого» (далі – НБУ ім. Я.Мудрого) (рис. 2.1), та інші.

НБУ ім. Я. Мудрого у цей період також активно розбудовувала свою електронну бібліотеку, концентруючись на формуванні цифрових колекцій та забезпечуючи віддалений доступ до фондів через електронні каталоги, бази даних та послугу електронної доставки документів (далі – ЕДД). Ці сервіси дозволяли користувачам – дослідникам, студентам, науковцям та всім

зацікавленим – знаходити необхідні документи, замовляти їхні електронні копії та отримувати доступ до різноманітних видів матеріалів: рукописів, стародруків, періодичних видань, карт і електронних бібліографічних баз НБУ ім. Я. Мудрого. Таким чином, бібліотека відіграє роль не лише зберігача документів, а й сучасного інформаційного центру з широким доступом до електронних ресурсів [38].

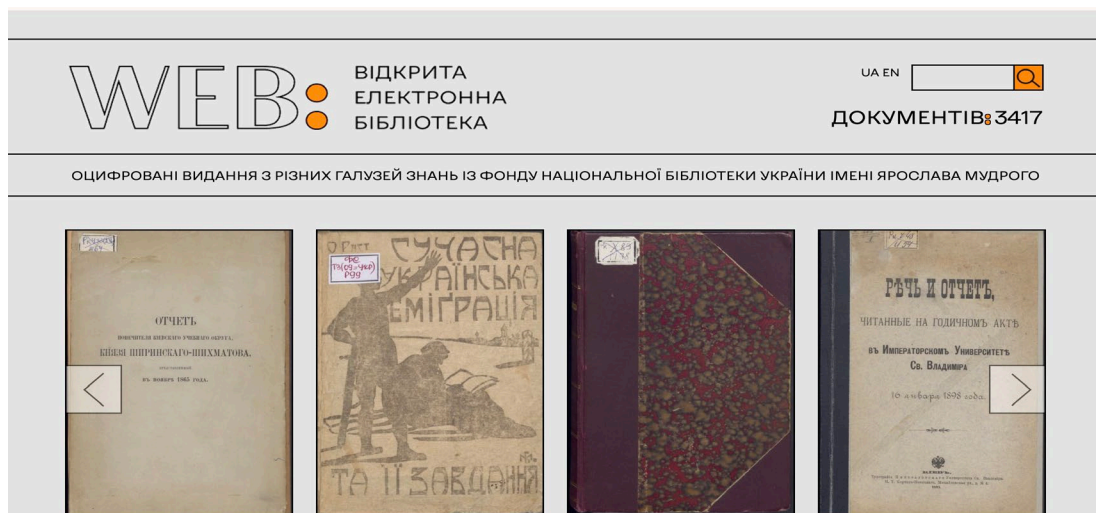

Рис. 2.1 Головна сторінка електронної бібліотеки НБУ ім. Я. Мудрого

Бібліотечні сайти того часу, як і загалом українські ресурси, часто мали мінімалістичний дизайн, оскільки головним пріоритетом залишалася швидкість завантаження сторінок в умовах повільного і дорогого dial-up з'єднання. Але навіть у цих умовах сайти виконували ключову місію: демонстрували відкритість бібліотеки та забезпечували її присутність у світовому інформаційному просторі.

Вже з середини 2000-х років функціонал почав розширюватися до надання інтерактивних послуг: з'явилася «Віртуальна довідка», яка дозволяла користувачам надсилати запити бібліотекарям в електронному вигляді, а також можливість замовлення документів через ЕДД [8]. Дизайн цих сайтів поступово переходив від простих HTML-сторінок до більш структурованих і

візуально привабливих рішень на основі популярних тоді систем управління контентом (CMS).

Знаковою тенденцією 2007–2013 років стало впровадження елементів «Веб 2.0», що якісно змінило характер комунікації між бібліотекою та користувачем. Це передбачало активне використання соціальних мереж (зокрема, Facebook, а згодом і Twitter), блогів та бібліотечних форумів для встановлення двосторонньої взаємодії з аудиторією [94]. Бібліотеки почали використовувати ці платформи не лише для анонсування своїх заходів, виставок та нових надходжень, але й для проведення віртуальних опитувань, збору відгуків та надання оперативних консультацій у режимі реального часу. Це перетворило бібліотечні вебсайти з пасивних сховищ інформації на динамічні соціальні майданчики.

Паралельно відбувалася ініціативна інтеграція вебсайтів з мобільними технологіями, що відображало зростаючу популярність смартфонів та планшетів. Це вимагало від розробників адаптації дизайну та функціоналу (створення мобільних версій або адаптивного дизайну) для забезпечення зручності доступу до ЕК та цифрових ресурсів у будь-який час та з будь-якого місця. Впровадження цих технологій стало вирішальним кроком у підвищенні інтерактивності та доступності знань, зробивши бібліотеку сучасним, відкритим інформаційним центром.

2.2. Початок трансформації від книгозбірень до багатофункціональних центрів

Кардинальна трансформація української бібліотечної сфери у період 2000–2013 років була б неможливою без фундаментального інфраструктурного прориву – масового запровадження вільного доступу до

мережі Інтернет у публічних, районних та сільських бібліотеках, що стало основою для всіх наступних соціальних, освітніх та культурних проєктів.

До початку нового тисячоліття Інтернет-доступ був переважно зосереджений у великих наукових та університетських бібліотеках, тоді як публічна та районна мережа залишалася технологічно обмеженою. Зміна почалася з усвідомленням того, що бібліотека є ідеальним місцем для подолання цифрового розриву, особливо у невеликих містах та сільській місцевості, де індивідуальне підключення було або дорогим, або технічно неможливим.

Ключовим каталізатором та фінансовим донором цього процесу стала Програма «Бібліоміст» [55] у рамках ініціативи «Глобальні бібліотеки», реалізація якої відбулась 30 вересня 2009 року за фінансової підтримки Благодійного Фонду Білла та Мелінди Гейтс [54]. Метою програми було підвищення якості бібліотечних послуг і технічного оснащення шляхом забезпечення бібліотек сучасними технологіями та наданням безкоштовного доступу до Інтернету користувачам на постійній основі [33].

У рамках «Бібліомосту» (до 2013 року включно) було обладнано комп'ютерною технікою та підключено до мережі близько 1963 [33] публічних бібліотек по всій Україні, включаючи найвіддаленіші сільські місцевості [3]. Це обладнання часто включало не лише комп'ютери та програмне забезпечення, але й веб-камери, навушники та багатофункціональні пристрої, що дозволяло надавати комплексні послуги [9].

Такий інфраструктурний прорив створив базис для реалізації широкого спектра соціальних проєктів, оскільки бібліотеки трансформувалися в «Пункти вільного доступу до Інтернету» (далі – ПВДІ) та центри громадського життя. Наявність техніки та Інтернету дозволила бібліотекам перейти до:

- допомоги в оплаті комунальних послуг через Інтернет;
- безкоштовного спілкування через Skype у сільських районах;

–запровадження масштабних освітніх програм з комп'ютерної грамотності для соціально незахищених верств населення [3].

Оплата комунальних послуг в мережі Інтернет часто залишалася недоступною для старшого покоління та мешканців сільських територій через відсутність персональних комп'ютерів та навичок користування Інтернетом. Тому, бібліотеки, використовуючи свої ПВДІ, почали надавати консультаційну та практичну допомогу користувачам у здійсненні таких критично важливих фінансових операцій: від пошуку необхідних реквізитів та навчання реєстрації в особистих кабінетах комунальних підприємств до безпосередньої допомоги у здійсненні платежів через банківські онлайн-системи [3]. Це була не просто довідкова послуга, а пряма практична підтримка, що значно полегшувала життя пенсіонерів, економила їхній час (уникаючи черг у банках чи на пошті) і сприяла підвищенню фінансової грамотності. Таким чином, бібліотеки, виконуючи цю функцію, остаточно підтвердили свій статус життєво необхідних центрів для вирішення щоденних побутових і фінансових питань громади.

Успішні приклади впровадження цієї послуги були зафіксовані в системі «Централізованих бібліотечних систем» (далі – ЦБС) великих міст та обласних центрів, які першими отримали обладнання за програмою «Бібліоміст» і почали активно використовувати його для соціальних цілей. Зокрема, «Публічна бібліотека імені Лесі Українки» (м. Київ) та підпорядковані їй районні філії, а також ЦБС Кривого Рогу та Харківська обласна універсальна наукова бібліотека вже на початку 2010-х років систематично пропонували консультаційні дні та навчання з використання електронних платіжних систем, що дозволяло значній частині маломобільного населення та пенсіонерів інтегруватися в систему електронного урядування та фінансових транзакцій [81]. Ці установи, по суті, виконували роль Центрів надання соціально-інформаційних послуг, що не були пов'язані з книгообігом, але стали критично важливими для їхньої місцевої спільноти.

Ще однією з найбільш соціально значущих функцій, реалізованих завдяки наявності ПВДІ, стало забезпечення безкоштовного спілкування через Skype для мешканців, чиї родичі виїхали за кордон. Сервіс набув критичного значення у період 2000–2013 років, коли рівень міграції з України був високим, а можливість стабільного та доступного міжнародного відеозв'язку залишалася рідкістю, особливо у сільській місцевості. Бібліотеки, які були обладнані комп'ютерами, веб-камерами та швидким Інтернетом (часто за підтримки програми «Бібліоміст» [56]), стали єдиними місцями, де ці родини могли підтримувати регулярний контакт. Надання можливості безкоштовного відеоспілкування мало глибокий соціальний та психологічний ефект, оскільки сприяло збереженню сімейних зв'язків, зменшувало відчуття ізоляції та самотності, характерне для таких родин [36].

Бібліотеки у ці роки перетворилися на центри неформальної освіти, цілеспрямовано розробляючи масштабні та безкоштовні програми комп'ютерної грамотності для соціально незахищених верств населення, передусім для пенсіонерів, а також для осіб з інвалідністю та безробітних. Ці ініціативи були спрямовані на подолання цифрового розриву, який стрімко зростав у суспільстві. Програми діяли на базі ЦБС великих міст та обласних центрів і мали привабливі, соціально орієнтовані назви, як-от «Університет третього віку» (далі – УТВ). Успішна системна реалізація таких програм, зафіксована в Одеській національній науковій бібліотеці, що має підтвердження, що бібліотека стала життєво необхідним соціальним інститутом, який активно впроваджує соціально-адаптаційні функції в епоху технологій [84].

УТВ був найбільш комплексною, багатовекторною та офіційно визнаною моделлю навчання для громадян пенсійного віку, що активно впроваджувалася в Україні після 2011 року. Освітні модулі УТВ включали не лише основи комп'ютерної грамотності та роботу з Інтернетом, але й ширші напрямки, такі як правознавство, краєзнавство, культурна спадщина та

іноземні мови, що відповідало меті УТВ щодо розширення світогляду та формування активної життєвої позиції. Навчання в УТВ було структурованим (наприклад, семестровим) і часто завершувалося символічним врученням сертифікатів, що підвищувало статус бібліотеки як повноцінного партнера у реалізації державних соціальних програм та ефективного інструменту для соціалізації та інтелектуальної активності пенсіонерів.

На противагу технологічній та соціально-адаптаційній місії, пов'язаній із впровадженням Інтернету, бібліотеки у період 2000–2012 років активно закріплювали за собою роль ключових інституцій у формуванні національної свідомості та патріотичних цінностей. Публічні та обласні бібліотеки свідомо позиціонували себе як центри, що забезпечують передачу системи національних цінностей наступним поколінням, перетворюючись на важливий інструмент культурного фронту.

Саме тому, діяльність бібліотек у патріотичному напрямку мала систематичний і обов'язковий характер, охоплюючи всі ключові державні та національні дати. На постійній основі проводилися заходи, приурочені до «Дня Конституції України» (28 червня) та до «Дня української писемності та мови» (9 листопада). Крім того, «Всеукраїнський день бібліотек» (30 вересня), став щорічним приводом для проведення широкомасштабних культурно-просвітницьких акцій, які підкреслювали соціальну та національну значущість бібліотек. Бібліотеки-флагмани, як-от «Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека», щороку готували цикли пізнавальних заходів: тематичні книжкові виставки, історичні лекції про заборону української мови та її відродження, а також організовували зустрічі з письменниками та мовознавцями [32]. Такі заходи мали на меті не лише вшанування пам'ятних дат, але й формування історичної пам'яті та свідомого ставлення до державної мови як основи національної ідентифікації.

Ще одне особливе значення у контексті національно-патріотичної роботи мала краєзнавча діяльність, яку у період 2000–2013 років посилено

розвивали «Обласні універсальні наукові бібліотеки» (ОУНБ) та їхні філії [79]. Бібліотеки створювали та систематизували тематичні колекції та цифрові архіви з місцевої історії, культури та видатних постатей. Наприклад, у «Хмельницькій обласній бібліотеці для дітей імені Т.Г.Шевченка» проводились мистецькі свята, присвячені видатним землякам [87]. Локальні бібліотеки, такі як та, що функціонує у Зеленодольській територіальній громаді, активно брали участь у цій роботі, приділяючи велику увагу збереженню історичної пам'яті громади через організацію зустрічей, виставок та уроків історії рідного краю. Ця діяльність не тільки забезпечувала збереження культурної спадщини, але й активно залучала громаду до її вивчення, що є ключовим для формування стійкої національної свідомості.

У той час, коли освітня місія бібліотек щодо старшого покоління була зосереджена на базовому лікбезі, робота з молодіжною аудиторією у період 2000–2013 років набула профорієнтаційного та спеціалізованого освітнього характеру. Робота «Державної бібліотеки України для юнацтва» (ДБУЮ) та її регіональних філій у період 2000–2013 років набула профорієнтаційного та спеціалізованого освітнього характеру, що стало відповіддю на суспільний запит щодо професійної адаптації молоді. Ключовими напрямками були: забезпечення доступу до ресурсів для підготовки до іспитів та навчання основам програмування, а також проведення консультацій з психології та педагогіки. Особлива увага приділялася плануванню кар'єри зі школи, що відображало потребу у своєчасній професійній орієнтації.

Бібліотеки України у період 2000–2013 років еволюціонували у багатофункціональні соціально-інформаційні центри, активно впроваджуючи нові послуги для подолання цифрового розриву, соціальної адаптації та зміцнення національної ідентичності. Для практичного підтвердження цих змін було проведено контент-аналіз провідного галузевого видання – журналу «Бібліотечний вісник». Загалом за цей час в журналі «Бібліотечний вісник» було опубліковано 84 номери, в яких вийшло 875 статей різних напрямків. Це

на 355 статей більше, ніж в 1993-1999 роки, що свідчить про зростання наукової активності, розширення тематики та збільшення кількості авторів, залучених до дослідження бібліотечної справи (рис. 2.2).

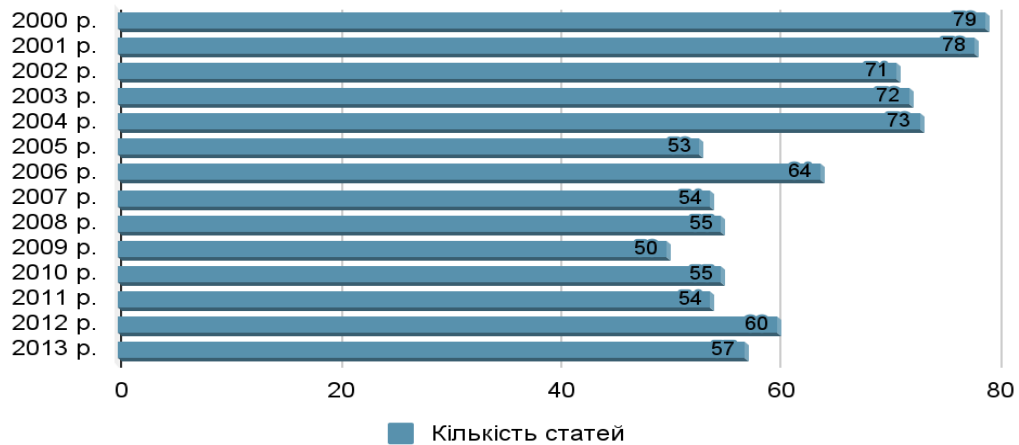

Рис. 2.2 Динаміка кількості публікацій за роками (2000-2013 рр.)

На основі наданих даних чітко ілюструється, що з 2000 року (79 статей) по 2013 рік (57 статей) журнал продемонстрував загальну тенденцію до зменшення публікаційної активності, знизивши кількість статей майже на 28%. Це скорочення було особливо помітним у період 2004–2005 років (падіння з 73 до 53 статей), після чого обсяг видання стабілізувався на нижчому рівні, коливаючись переважно між 50 та 60 статтями на рік, що свідчить про структурні зміни у редакційній політиці або обсязі випусків за досліджуваний період.

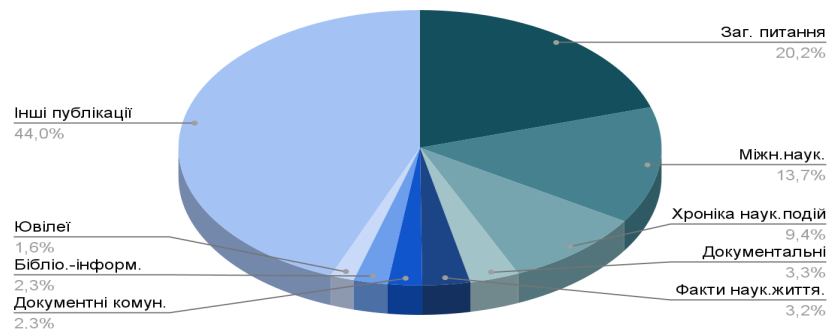

Рис. 2.3 Співвідношення публікацій за тематичними блоками у %

Аналіз тематичної структури журналу дозволяє чітко визначити його основні пріоритети та співвідношення міжрізними рубриками. Цей розподіл демонструє, які тематичні блоки є головними, а які – допоміжними.

Отже, структура журналу є чітко сфокусованою на ключових теоретичних питаннях, має значну технологічну підтримку і збалансована інформаційними та спеціалізованими блоками.

Найактивнішими авторами (рис. 2.4) за цей період варто назвати Г. Ковальчука, Л. Костенко, В. Попика, Т. Добко, Л. Дубровіну, Н. Солонську, О. Воскобойнікову-Гузєву та Д. Соловяненко. Сукупний внесок статей, опублікованих цими авторами становить 16,35% від усіх публікацій журналу за аналізований період.

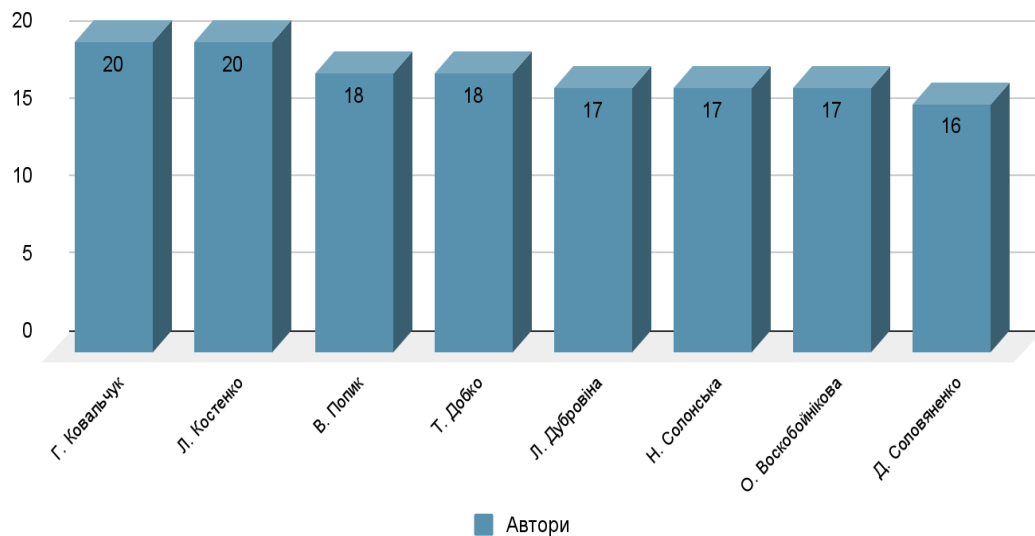

Рис. 2.4 Найактивніші автори періоду (за кількістю публікацій)

Як видно з даних, ядро авторського активу сформували Г. Ковальчук (20 статей), Л. Костенко (20 статей), В. Попик (18 статей), Т. Добко (18 статей), Л. Дубровіна (17 статей), Н. Солонська (17 статей), О. Воскобойнікова-Гузєва (17 статей) та Д. Соловяненко (16 статей). Загалом ці науковці сумарно випустили 143 публікації, що підтверджує високу концентрацію провідних фахівців

навколо журналу та їхню визначальну роль у формуванні наукового контенту «Бібліотечного вісника» за досліджуваний період.

Основними рубриками журналу в цей період залишалися «Факти наукового життя. Хроніка подій», «Документальні комунікації та інформаційні технології» та «Ювілеї». З'явилися нові та окремі рубрики, такі як: окрема рубрика «Хроніка наукових подій», окрема рубрика «Документні комунікації та інформаційні технології», «Загальні питання», «Бібліотечно-інформаційні ресурси», а також «Інформація». Якщо у 1990-х роках основну частину становили статті, які відображали перехідний (фундаментально-хронікальний) характер видання, то у 2000-2013 роках тематичний акцент змістився до висвітлення оперативної діяльності, практики, впровадження інформаційних технологій та набув вираженого хронікального характеру: «Загальні питання» - 177 статей, «Хроніка наукових подій» - 82 статті, «Документальні комунікації та інформаційні технології» - 29 статей, «Факти наукового життя. Хроніка подій» - 28 статей, «Документні комунікації та інформаційні технології» - 20 статей, «Бібліотечно-інформаційні ресурси» - 20 статей, «Інформація» - 11 статей, «Ювілеї» - 14 статей.

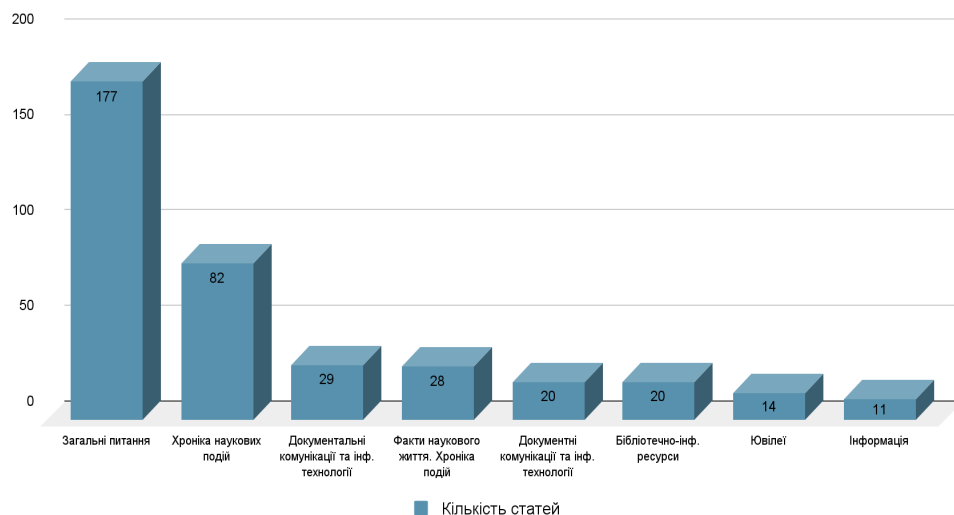

Рис. 2.5 Співвідношення публікацій за тематичними блоками у %

Слід зазначити, що частина матеріалів присвячена двостороннім відносинам та конкретним проєктам: активно досліджуються книгообмінні зв'язки НБУВ з науковими установами та бібліотеками Австрії та Німеччини, системно висвітлюється розвиток бібліотечного співробітництва між Польщею та Україною, включаючи аналіз стану польських бібліотек та роботу Бібліотеки Народової, а також наводиться досвід формування спеціалізованих фондів, таких як опис «Лексикографічної колекції бібліотеки Ісламської Республіки Іран у НБУВ». Такі матеріали свідчать про активну участь українських наукових бібліотек у міжнародному обміні фондами, технологіями та фаховою експертизою. Зазначені публікації вже враховані у загальну кількість статей, оскільки вони відносяться до основних тематичних рубрик аналізу періоду 2000–2013 років.

Також, значним є зміцнення інформаційно-аналітичного напрямку: у рубриках з'являються матеріали про створення баз даних, бібліометрію, аналіз публікаційної активності, індексування у Web of Science. Це вказує на зближення бібліотечної науки з наукометрією, інформаційним менеджментом і цифровими гуманітарними дослідженнями.

Немало важливим аспектом, який суттєво вплинув на структуру та тематичне наповнення журналу за ці роки, стає активне оприлюднення матеріалів «Міжнародних наукових конференцій». За отриманими даними, публікації цих заходів становлять 120 статей, що відповідає 13,72% від загального обсягу проаналізованих публікацій. Відображення в статтях таких назв конференцій, як «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек», «Бібліотечно-інформаційний комплекс у контексті розвитку суспільства знань» та «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища» та інших, вказує на пріоритетну увагу фахівців до питань цифрової трансформації, інновацій та міжнародної інтеграції бібліотечної галузі.

Період 2000–2013 років у житті журналу «Бібліотечний Вісник» варто розглядати як етап кардинальної перебудови тематичної моделі. Видання відійшло від традиційного відображення діяльності, характерного для попередніх років, натомість набувши вираженого інноваційно-технологічного та хронікального характеру. Підтвердженням наукової модернізації є зміцнення аналітичного напрямку, що проявляється у висвітленні питань інтеграції публікаційної активності у міжнародні індекси цитування. Надзвичайно висока частка матеріалів, що походять із фахових міжнародних конференцій, підкреслює роль журналу як ключового майданчика для апробації та обміну передовим досвідом, демонструючи прагнення української наукової спільноти до міжнародної інтеграції та технологічного лідерства у своїй галузі.

Висновки до розділу 2

Дослідження функціональної трансформації публічних бібліотек України у період з початку 2000-х до 2013 року переконливо засвідчує, що цей час став для них епохою глибинної зміни призначення. Бібліотеки перестали бути лише сховищами книг, а перетворилися на активні суспільні центри та взяли на себе нову відповідальність: вони стали посередниками між громадянином та цифровим світом, а також рушійною силою для підтримки місцевої культури та освіти.

Ключовим каталізатором цих змін стало незворотне проникнення ІКТ, що дозволило бібліотекам стати наріжними стовпами цифрової демократизації та ефективно нейтралізувати зростаючий цифровий розрив. У сфері соціальної адаптації бібліотеки взяли на себе функції підтримки, впровадивши навчальні програми для людей поважного віку, які сприяли активному довголіттю. Вони також набули унікальної здатності підтримувати соціальну когезію, надаючи

послуги з доступу до електронних платежів, що забезпечувало фінансову автономію вразливих груп, та зв'язку для сімей мігрантів.

Одночасно бібліотеки посилили свій культурно-ідеологічний вектор. Вони закріпили за собою статус осередків національної пам'яті та ідентичності через низку системних заходів, приурочених до ключових державних дат, а також через активний розвиток краєзнавчого напрямку. Крім того, бібліотека інвестувала у людський капітал, переорієнтувавши роботу з аудиторією на проактивну підтримку надання спеціалізованих ІТ-навичок. Бібліотечний простір почав функціонувати як «третє місце» – хаб для неформальної освіти та розвитку критичного мислення населення.

Усі ці функціональні зміни були системними, що підтверджує аналіз фахової періодики. Зростання публікацій у журналі «Бібліотечний вісник», присвячених методикам ІТ-навчання, питанням е-урядування та патріотичної роботи, засвідчує інституціоналізацію нових ролей. Отже, у період з 2000–х років українська публічна бібліотека здійснила якісний стрибок: вона перестала бути просто архівом знань і стала активним агентом суспільної модернізації, що забезпечує соціальну стійкість, цифрову інклюзію та національно-культурний розвиток громадян.

РОЗДІЛ 3

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УМОВАХ НОВИХ РЕФОРМ ТА ВИКЛИКІВ (2014-2024 РР.)

3.1. Діджиталізація бібліотечної справи

Після 2014 року діджиталізація стала незворотним процесом, що охопив усі сфери суспільного життя, і бібліотечна справа не є винятком, а навпаки – опинилася на передньому краї цих трансформацій. Ці перетворення охопили масове оцифрування унікальних історичних та культурних колекцій, розвиток потужних електронних бібліотек і репозитаріїв, а також активне впровадження хмарних технологій та сервісів для віддаленого обслуговування користувачів. З огляду на це, детальний аналіз діджиталізації бібліотечної сфери за це десятиліття є критично важливим для розуміння того, як інновації стали ключовим інструментом забезпечення неперервності освітнього, наукового та культурного процесу в умовах постійних змін.

Онищенко О. С., визначає цифровізацію як відмінну рису сучасної цивілізації, впровадження якої є для бібліотек невідворотною об'єктивною необхідністю, що диктується їхньою вічною функцією накопичення та передачі знання. Він наголошує, що бібліотека цифрової епохи повинна гармонійно поєднувати всі види інформаційних ресурсів – як традиційні (рукописи, друковані книги), так і електронні, оскільки багатовидове ресурсне багатство забезпечує її майбутнє. Зважаючи на те, що «цифрове слово» стає переважаючим, бібліотеки мають перебудувати свою структуру, зосередившись на формуванні цифрового мультимедійного ресурсу, організації інтегрованого цифрового сервісу та перетворенні бібліотекаря на науково-інформаційного працівника [41, с.1]. Принципово важливим стає орієнтація на задоволення індивідуальних інформаційних потреб читачів, а інтегрований індивідуальний сервіс, насамперед дистанційний, стає головним напрямом

діяльності, що дозволяє багаторазово збільшити кількість віртуальних користувачів. Крім того, бібліотеки зобов'язані широко включитися в роботу з підвищення цифрової грамотності населення, реалізуючи свою просвітницьку функцію [41, с.9].

Соціальна місія бібліотек, що була започаткована ще на ранніх етапах розвитку інформаційного суспільства, продовжує активно еволюціонувати та масштабуватися, стаючи частиною загальнонаціональної системи підтримки літніх людей. Такі програми, як УТВ, функціонують не лише на базі територіальних центрів соціального обслуговування, але й при університетах та публічних бібліотеках по всій Україні, залишаючись ключовим інструментом для активного довголіття. Яскравим прикладом появи нових масштабних ініціатив є проєкт «Університет третього віку: Протон» (рис. 3.1), який став частиною системної роботи Благодійного фонду Let's help з 2015 року. Цей проєкт сфокусований на якісному навчанні, комунікації та розвитку осіб пенсійного віку [85], що свідчить про інтеграцію започаткованої бібліотеками соціальної місії у ширшій громадській та благодійній структурі.

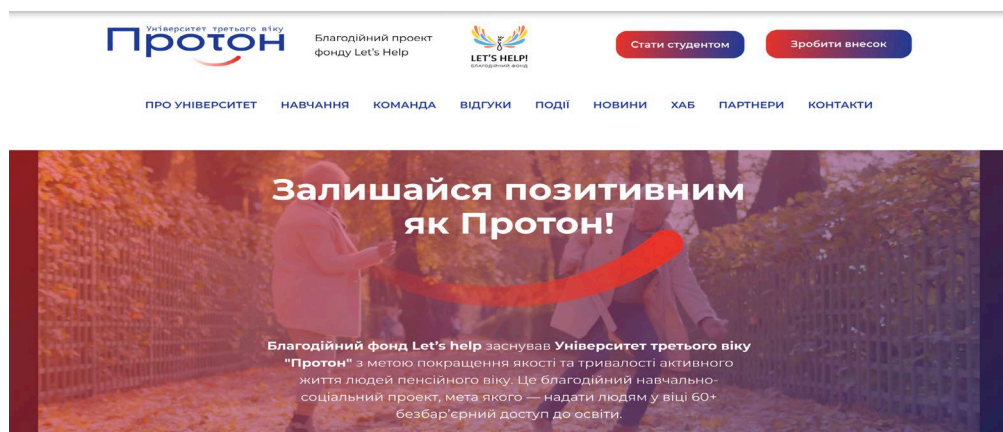

Рис. 3.1 Головна сторінка проєкту «Університет третього віку: Протон»

Продовжуючи тенденцію активної діджиталізації, ключову роль у процесі перетворення української бібліотечної справи протягом 2014–2024 років відіграла НБУВ. У цей період НБУВ не лише підтвердила свій статус

провідної наукової установи, але й стала головним центром формування цифрової інфраструктури, оскільки розвиток відбувається в інформаційному суспільстві, в якому саме інформація є основним ресурсом. Зважаючи на це, було значно розширено та вдосконалено комплекс електронних каталогів, баз даних, анотованих бібліографічних покажчиків та реферативних баз даних [26; 27], що є критично важливим для організації доступу до вітчизняного наукового контенту.

У рамках своєї лідерської місії, НБУВ постійно розширювала наповнення своєї електронної бібліотеки, додаючи до неї значні обсяги оцифрованих документів, включаючи рідкісні та цінні видання. Серед інноваційних рішень, втілених НБУВ, варто відзначити розробку та впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування [28]. Ця діяльність підтверджує, що сучасні бібліотеки повинні адаптуватися до викликів глобалізації та цифровізації, а також забезпечувати доступ до інформаційних та освітніх ресурсів через впровадження та використання новітніх технологій [1].

Продовжуючи стратегічну місію НБУВ як головного центру формування цифрової інфраструктури, особливого значення набула розробка та функціонування Е-бібліотеки «Україніка» НБУВ. Цей масштабний проєкт є спеціалізованою базою даних, призначеною для забезпечення широкого доступу до вітчизняного інтелектуального надбання, з акцентом на унікальних та рідкісних виданнях. «Україніка» стала централізованим сховищем оцифрованих документів, що відображають ключові етапи розвитку української держави, культури, науки та освіти. Формування фонду цієї Е-бібліотеки базується на колекціях НБУВ, регіональних бібліотек, а також матеріалах із закордонних інституцій, що дозволяє комплексно представити українську спадщину. Таким чином, «Україніка» не лише розширила доступ до наукового контенту, про який йшлося вище, але й реалізувала стратегічне

завдання збереження національної пам'яті в цифровому форматі, забезпечуючи віддалений та безперешкодний доступ для дослідників по всьому світу [17].

Рис. 3.2 Головна сторінка електронної бібліотеки «Україніка наукова» НБУВ

Послідовна діяльність НБУВ створила прецедент, що стимулював інші національні установи до активного приєднання до цифрової трансформації. У період 2014–2024 років відбулася значна модернізація вебсайтів інших провідних установ, зокрема НБУ ім. Я. Мудрого та «Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника). Їхні веб-портали еволюціонували з простих інформаційних ресурсів до повноцінних цифрових платформ з розширеним функціоналом. Ця модернізація стала необхідною, оскільки створення сучасного бібліотечного простору вимагає забезпечення безбар'єрного доступу до інформації.

Зокрема, НБУ ім. Я. Мудрого сфокусувала свою цифрову трансформацію на потребах широкого громадського користувача (рис. 3.3).

НБУ ім. Я. Мудрого активно формувала електронні колекції публічного значення (красознавчі, історичні видання), а серед її цифрових проєктів слід виділити створення цифрової бібліотеки з криміналістики та судової експертизи та колекції «Правознавча думка на сторінках іноземних видань XVIII – початку XX ст.» [19]. Крім того, завдяки використанню інформаційно-пошукових систем, що охоплюють весь документопотік, бібліотека забезпечила можливість віддаленого обслуговування, що є критично важливим для публічної бібліотечної установи [10, с. 2.].

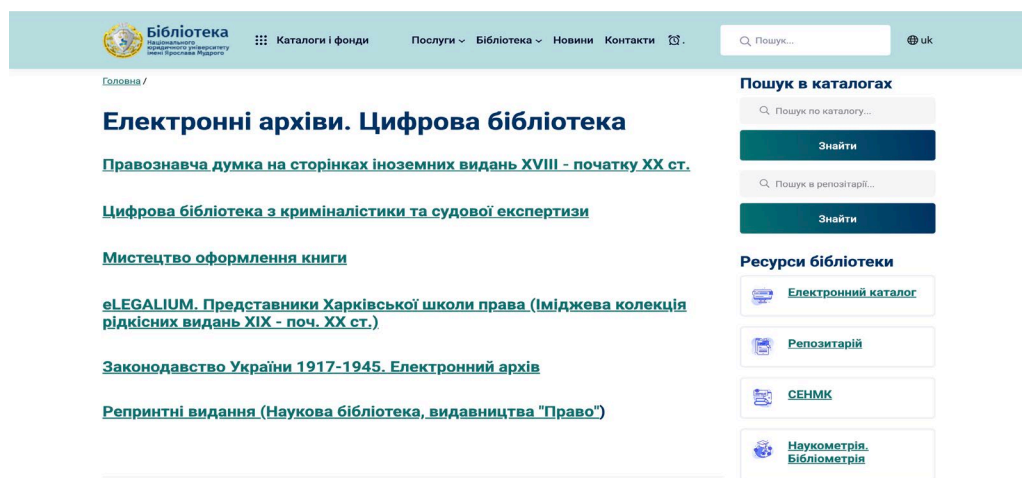

Рис. 3.3 Вебсторінка цифрової бібліотеки НБУ ім. Я. Мудрого

В свою чергу, ЛННБУ ім. В. Стефаника сфокусувалася на створенні доступу до унікальних цифрових колекцій, включаючи оцифровану творчу спадщину письменника та повнотекстовий онлайн-доступ до рідкісних періодичних видань, як-от часопис «Богословія» (рис. 3.4) [86]. Це забезпечило не лише можливість віддаленого пошуку бібліографічних записів, а й прямий, зручний перехід до цифрового контенту для зареєстрованих користувачів, що істотно підвищило їхню наповненість та практичну цінність для наукової спільноти. Крім того, на сайтах впроваджувалися інтуїтивно зрозумілі пошукові системи, створювалися особисті кабінети користувачів, а головне – інтегрувалися інструменти для навігації електронними каталогами та цифровими колекціями.

Рис. 3.4 Вебсторінка цифрової колекції ЛННБ ім. В. Стефаника

Перехід до активної цифровізації, що розпочався після 2013 року, кардинально змінив роль і наповненість бібліотечних вебсайтів у порівнянні з попереднім періодом (2000–2013 рр.) [14, с. 221]. Якщо на початок 2014 року комп'ютерним забезпеченням володіли лише близько 2 тис. із 18 тис. українських публічних бібліотек, що свідчить про низький технологічний рівень [75, с. 77-78], то наступні роки ознаменувалися еволюційними змінами та розширенням спектра інформаційно-аналітичної й реферативної продукції [21, с. 53].

Бібліотеки відійшли від моделі статичних «візитівок» і перетворилися на багатофункціональні центри з високою наповненістю. Це виявилось у створенні єдиної точки доступу до документів різних установ, а також у наданні доступу до унікальних матеріалів (рукописів, рідкісних книг), що є однією з цілей цифрових бібліотечних проєктів [25, с. 74]. Навіть спеціалізовані установи, як-от «Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського», активно запровадили дистанційне інформаційно-аналітичне обслуговування, формування електронної бібліотеки та електронну доставку документів [21, с. 53].

До того ж, завдяки партнерським програмам, бібліотеки трансформувалися в хаби цифрової освіти, активно пропагуючи освітні серіали та тест «Цифрограм» серед населення, що демонструє значне розширення їхнього соціального функціоналу. Саме тому, інтернет-представництво бібліотек, яке на початку 2010-х часто обмежувалося інформаційною функцією, нині поєднує пошукову, освітню, комунікативну та просвітницьку функції, надаючи вільний і необмежений доступ до своїх ресурсів [6, с. 10].

Не рахуючи суто технологічні трансформації, паралельно відбулася еволюція соціальної місії, спрямованої на подолання цифрового розриву. Сьогодні такий соціальний рух набув системного та організованого характеру, використовуючи напрацьований бібліотеками базис ПВДІ, але виводячи навчання на новий рівень, фокусуючись на мобільних технологіях. Яскравим прикладом такої еволюції є проєкт «ITbabushka», ініційований молодіжними громадськими організаціями. Його особливість полягає у фокусі на навчанні літніх людей користуватися смартфонами, що є прямою відповіддю на сучасну цифрову реальність. Цей проєкт підтверджує, що ідея міжгенераційної передачі цифрових знань, започаткована у бібліотечних ПВДІ у 2000-х роках через залучення студентів-волонтерів, стала ключовою соціальною технологією, яка продовжує розвиватися та адаптуватися до потреб старшого покоління [31].

Окрім освітнього вектору, бібліотеки активно створювали простори для спілкування та творчості молоді. Функціонували такі об'єднання, як Кіноклуб «Зміна», та з вересня 2023 року - Краєзнавча секція «Моє місто» [29], а також регулярно проводилися ігри, вікторини та квізи. Це дозволяло бібліотекам виконувати роль «третього місця», де молодь могла соціалізуватися, розвивати критичне мислення та брати активну участь у житті громади.

Набули найбільшої ваги й тенденції розширення освітньої функції та впровадження інтерактивних інструментів, а саме у сегменті роботи з

наймолодшою аудиторією. Оскільки діти потребують більшої візуалізації та елементів гри для ефективного засвоєння інформації, цифрова трансформація бібліотек для юнацтва та дитячих бібліотек пішла шляхом інтенсивного розвитку інтерактивних ресурсів.

Ключовим прикладом у цьому сегменті є «Національна бібліотека України для дітей» (далі – НБУД), яка заснована у 1967 році та з 2003 року має статус «Національної» [39]. НБУД є єдиним організаційно-методичним центром для бібліотек, що обслуговують дітей в Україні, і володіє сукупним фондом понад 500 тисяч примірників [38]. Цифрова трансформація НБУД була спрямована не лише на збереження фондів, але й на забезпечення залучення та інтерактивного навчання молодого покоління. У руслі загальної модернізації (після 2014 року) бібліотека розширила свій електронний каталог, який станом на сьогодні налічує понад 114 тисяч записів, включаючи спеціалізовану базу даних «Книга для дітей в Україні 1798–1923 років» [92].

Найяскравішою ініціативою, що відображає інтерактивний підхід, є впровадження формату «виставка-інтерактивна книжка», яку користувачі можуть «гортати» онлайн. Цей підхід є частиною розвитку віртуальних виставок і був активно запроваджений у бібліотеках з кінця 2010-х років. Зокрема, методика створення такої «інтерактивної книжки», де при перегляді можна перегортати сторінки, змінювати масштаб та взаємодіяти з матеріалами, почала активно застосовуватися в Україні близько 2019 року [35]. У НБУД такий формат слугує для презентації рідкісних оцифрованих видань та створення віртуальних експозицій, що є педагогічно обґрунтованою відповіддю на потребу дитячої аудиторії у візуалізації та гейміфікації контенту.

Збірка «Малим читачам» для дітей до 6-и років є яскравим прикладом реалізації цієї ініціативи (рис. 3.5). Це дозволяє не лише зберегти унікальні, часто єдині екземпляри видань, а й забезпечити безпосередній візуальний

досвід взаємодії з книгою, що є ключовим для розвитку читацьких навичок у дошкільнят та молодших школярів.

Рис. 3.5 Приклад «гортання» книги онлайн в НБУД

Хоча великі національні електронні бібліотеки (як-от НБУД або ЛННБУ ім. В. Стефаника) також мають величезні оцифровані фонди, вони переважно фокусуються на науковому повнотекстовому доступі. Натомість, акцент на «гортанні» як елементі презентації та інтерактивної комунікації залишається специфічною та унікальною рисою саме дитячих та юнацьких бібліотечних установ.

Етап цифрової трансформації, сфокусований на наповненні сайтів та впровадженні інтерактивних інструментів, логічно підвів українську бібліотечну спільноту до потреби у використанні штучного інтелекту (далі – ШІ) для управління цими величезними обсягами даних та забезпечення інтегрованого індивідуального сервісу. Хоча концептуальне обговорення використання інтелектуальних систем розпочалося раніше, практичне осмислення та впровадження ШІ в українських бібліотеках припало на період після 2017 року, з активним прискоренням після 2020 року.

З 2014 по 2024 рік ШІ став розглядатися не як футуристична технологія, а як інструмент для вирішення нагальних бібліотечних завдань. Його основна

функція зосередилася на автоматизації інформаційно-аналітичної діяльності та підвищенні ефективності доступу до науково-освітніх ресурсів [76, с. 56].

Конкретним українським прикладом впровадження елементів ІІІ є розробка чат-ботів, таких як «ІБІС» «Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки», який використовується для надання актуальної інформації та доступу до послуг [88].

Чат-бот «ІБІС» став доступним у месенджерах Telegram та Viber, що дозволило максимально наблизити бібліотечний сервіс до користувача. Його функціонал виходить за рамки простої видачі довідкової інформації: він використовується для надання найактуальнішої інформації, доступу до безкоштовних послуг, а також для залучення користувачів до бонусних програм, вікторин та конкурсів [88]. Така інтеграція елементів ІІІ дозволяє бібліотеці функціонувати 24/7 та підтримувати високий рівень комунікації з читачами, особливо під час віддаленого обслуговування.

На думку авторки, крім вже окреслених переваг, застосування інтелектуальних систем відкриває шлях до вирішення давніх проблем збереження та доступності унікальних фондів. ІІІ, зокрема, технології оптичного розпізнавання символів (OCR) та обробки зображень, дає змогу ефективно перетворювати рукописи, стародруки та історичні газети на повнотекстові, машиночитні дані, роблячи їх миттєво доступними для глобальної наукової спільноти, що раніше було неможливим через трудомісткість процесу. Також, ІІІ кардинально змінює саме поняття пошуку: замість простого пошуку за ключовими словами ми отримуємо можливість проводити семантичний аналіз, який встановлює складні зв'язки та контексти між різними документами, допомагаючи дослідникам відкривати нові знання та приховані закономірності у величезних масивах інформації. Це перетворює бібліотеку з простого сховища даних на потужний інструмент для генерації нових досліджень та осмислення культурологічної спадщини.

Хоча український досвід, і відстає від пілотних проєктів у США чи Європі, де ШІ вже використовується для створення роботів-бібліотекарів та складного прогнозування читацького попиту, активно орієнтується на міжнародні стандарти, зокрема на «Заяву IFLA» щодо бібліотек та штучного інтелекту від 2021 року [47, с. 1]. Це дозволяє бібліотекам завчасно осмислювати існуючі проблеми та ризики, пов'язані з використанням ШІ.

Серед головних викликів, які ускладнювали повномасштабну інтеграцію інтелектуальних систем, українські експерти виділяли: фінансову обмеженість та високу вартість комерційних продуктів ШІ. Критичною проблемою залишався дефіцит технічних компетенцій серед бібліотечного персоналу та необхідність його системного навчання для роботи з новими технологіями [90, с. 2]. Крім того, нагально поставали питання якості самого цифрового контенту та його нормалізації – базису, необхідного для навчання алгоритмів ШІ. На міжнародному та національному рівні бібліотеки також активно осмислювали етичні виклики, включаючи упередженість алгоритмів, забезпечення конфіденційності даних користувачів та необхідність законодавчого врегулювання прав на аналіз текстів і даних (TDM), що є критично важливим для наукових бібліотек [47, с. 1]. Зазначені виклики перетворили подальший розвиток штучного інтелекту в бібліотеках України зі швидкого технологічного стрибка на складне інституційне, етичне та фінансове завдання, що вимагає державної стратегії.

3.2. Бібліотеки як простір інклюзивності та взаємодії з громадою

На тлі стрімкої цифровізації та викликів, пов'язаних із впровадженням ШІ, українські бібліотеки пережили більш радикальну трансформацію, зміцнивши роль ключового соціального інституту. В умовах агресії, що розпочалася у 2014 році та загострилася у 2022 році, ця соціальна місія стала

домінуючою. Бібліотеки вийшли за рамки традиційних функцій, перетворившись на гуманітарні хаби, простори інклюзивності та точки надання критично важливої підтримки для громади, особливо для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та учасників бойових дій (далі – УБД). Цей перехід від книгозбірні до багатофункціонального громадського центру свідчить про їхню здатність стати опорою для суспільства в умовах кризи.

Початковий етап військової агресії у 2014 році призвів до критичного зменшення бібліотечної мережі на тимчасово окупованих територіях Криму та частині Донбасу. Бібліотечна спільнота була змушена протистояти не лише загрозі фізичного знищення приміщень у зоні проведення Антитерористичної операції (далі – АТО), але й ідеологічному тиску та незаконному припиненню діяльності. У Донецькій та Луганській областях, де тривали бойові дії, робота значної кількості бібліотек була повністю або частково призупинена, а деякі установи, які залишилися під окупацією, зазнали конфіскації або знищення фондів, що не відповідали ідеологічній лінії окупантів. Ця ситуація стала першим важким ударом по українській культурній інфраструктурі, вимагаючи від держави та громадськості негайного реагування.

Незважаючи на це, в 2014–2015 роках бібліотеки приймаючих громад взяли на себе роль соціальних провідників, допомагаючи ВПО у вирішенні життєво важливих проблем. Вони забезпечували доступ до мережі Інтернет та комп'ютерів, що було критично необхідним для зв'язку з рідними, пошуку житла, роботи та оформлення документів. Конкретні установи, як-от бібліотека-філія № 5 «Кременчуцької міської публічної бібліотеки», налагодили співпрацю з управлінням праці, соціального захисту та «Пенсійним фондом», надаючи практичну допомогу в оформленні субсидій та заяв. Ця діяльність вийшла далеко за рамки традиційного обслуговування, закріпивши за бібліотеками репутацію надійного соціального партнера у вирішенні гострих гуманітарних питань. [74, с. 10].

Наслідком окупації та бойових дій стало форсоване інституційне переміщення низки бібліотечних установ та їхня швидка переорієнтація на цифрові сервіси. Ця боротьба за збереження професійного функціоналу проявилася у феномені евакуації – бібліотеки, які розташовувалися у Донецькій та Луганській областях, були змушені переїхати, щоб зберегти колективи та продовжити діяльність. Серед тих, хто здійснив переміщення, були такі знакові установи, як «Наукова бібліотека Донецького національного університету імені Василя Стуса» (далі – ДонНУ ім. В.Стуса), яка переїхала з Донецька до Вінниці у 2014 році, де почала заново організовувати роботу та формувати книжковий фонд.

Бібліотеки, які втратили фізичні приміщення, зосередилися на відновленні роботи через електронні ресурси, офіційні вебсторінки та соціальні мережі. Саме так, ДонНУ ім. В. Стуса, вже відновивши роботу у Вінниці, одразу почала формувати електронний каталог та забезпечила доступ до глобальних наукометричних баз даних. Також, бібліотеці був продовжений договір на користування БД «Леонорм», та надано доступ до ресурсу Web of Science [91].

Досвід, набутий бібліотечною спільнотою під час гібридної агресії 2014 року, став фундаментальною базою для швидкої адаптації, але 24 лютого 2022 року галузь зіткнулася з ще страшнішим викликом. Повномасштабне вторгнення в Україну вимагало миттєвого переходу від традиційної місії до функції виживання та порятунку громади. У цьому хаосі перших тижнів бібліотекарі діяли рішуче, усвідомлюючи, що їхні приміщення є одними з небагатьох доступних і довірених просторів.

На жаль, новий етап агресії призвів до катастрофічних втрат культурної інфраструктури, що значно перевищили масштаби 2014 року. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), оприлюдненими станом 2024 рік, з лютого 2022 року було пошкоджено або зруйновано 715 бібліотек по всій Україні. При цьому, у детальному розрізі, 138

бібліотек були повністю знищені і не підлягають відновленню, тоді як 577 бібліотек зазнали пошкоджень різного ступеня складності [12]. Росіяни зруйнували публічну бібліотеку в Чернігові, бібліотеку Петра Могили, Наукову бібліотеку Маріупольського державного університету (далі – МДУ), та решку бібліотек в Маріуполі, архів В'ячеслава Чорновола в Бучі та багато інших бібліотек України [1, с. 34].

Але, як і в 2014 році, українська бібліотечна спільнота обрала шлях незламності та цифрового спротиву. Приклади бібліотек, що зазнали руйнувань або були змушені переїхати, демонструють, як завдяки цифровізації було забезпечено збереження доступу до ресурсів та інформаційного простору. Наприклад, «Наукова бібліотека МДУ», яка відновила свою роботу у Києві, зосередившись на підтримці навчального процесу через електронний репозитарій та надаючи доступ до закритих баз ELibraryUSA та EBSCO [37]. Також, неможливо не згадати про «Луганську обласну універсальну наукову бібліотеку» (далі – Луганська ОУНБ) пережила дві вимушені евакуації – з Луганська у 2014-му та зі Старобільська у 2022 році. Колектив зміг зберегти установу як юридичну особу та відновив роботу в Черкасах через концепцію «Мандрівної бібліотеки», яка дозволяє команді працювати гібридно з різних міст і зосереджуватися на культурно-освітніх заходах, як-от безплатні онлайн-курси з української мови та медіаграмотності (рис. 3.6) [43].

Ще однією болючою, але незламною історією є «Маріупольська центральна публічна бібліотека імені В. Г. Короленка». Її будівля, що вистояла Другу світову війну, була потрощена російськими обстрілами, а її підвали стали прихистком для десятків містян та поліцейських у перші тижні повномасштабного вторгнення. У цей час, в умовах повної відсутності комунікацій та ресурсів, зафіксовано трагічні випадки, коли люди, що переховувалися, були змушені книжками розпалювати багаття для приготування їжі. Директорка Вікторія Лісогор, покинувши місто 16 березня,

змогла перевезти бібліотеку до Дніпра, де установа відновила роботу дистанційно, зосередившись на веденні соціальних мереж, зборі електронних версій книжок маріупольських авторів та активному формуванні нового книжкового фонду для майбутнього повернення [82].

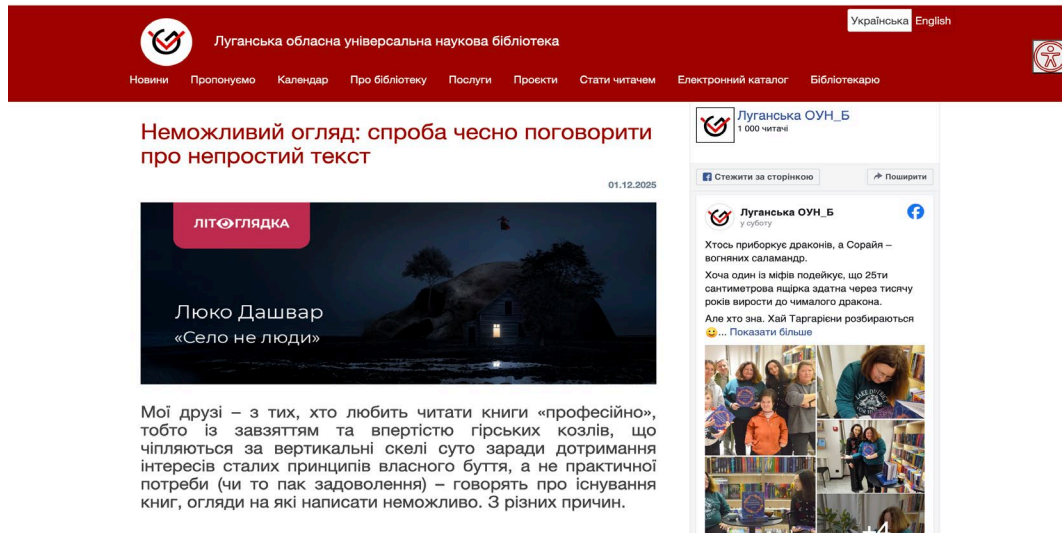

Рис. 3.6 Головна сторінка вебсайту Луганської ОУНБ

Бібліотеки усвідомили, що в умовах гібридної війни та фізичної загрози «бібліотека – це не стіни, а люди і знання». Багато інших установ, які не переїжджали повністю або працюють у прифронтовій зоні, як-от «Донецька обласна бібліотека для дітей», підтримали комунікацію зі своїми читачами виключно через соціальні мережі, електронні ресурси та офіційні вебсторінки, організовуючи онлайн-заходи та забезпечуючи доступ до електронних фондів [44, с. 98].

У цих умовах, де інституційна стійкість часто дорівнювала фізичному виживанню, бібліотеки, що збереглися, моментально перейшли до виконання екстрених гуманітарних функцій. Вони перетворилися на багатофункціональні хаби, що функціонують навіть у прифронтових чи постраждалих регіонах [2].

Установам, які розташовані у відносно безпечних регіонах, довелося миттєво перетворитися на повноцінні гуманітарні штаби та центри прихистку.

Наприклад, «Львівська обласна бібліотека для дітей» не лише надавала інформаційну допомогу, але й в перші тижні війни організовувала нічліг та збір необхідних речей, функціонуючи як безпечний транзитний хаб. У «Харківській обласній універсальній науковій бібліотеці», що працювала в умовах постійних обстрілів, співробітники брали активну участь у плетінні маскувальних сіток та забезпечували доступ до Інтернету для громади [5, с. 5], тоді як їхні колеги у безпечніших регіонах стали центрами психологічної підтримки, волонтерської діяльності та збереження культурної ідентичності [2].

Через повномасштабне вторгнення бібліотеки України перетворилися на своєрідні «центри життєстійкості», що забезпечують громадам не лише доступ до знань, але й безпечний простір та допомогу у вирішенні нагальних соціальних проблем. Серед найпоширеніших заходів, які зараз проводять бібліотеки, є створення розмовних клубів української мови, що стали життєво необхідними для швидкої інтеграції ВПО та підтримки процесу дерусифікації. Також активно впроваджуються програми з цифрової та медіаграмотності, що допомагають громадянам орієнтуватися в інформаційному просторі та протистояти дезінформації. Для дітей, крім освітніх програм, бібліотеки пропонують арт-терапевтичні заняття та ігрові простори, які є важливими елементами психологічної підтримки та стабілізації. Так, «Одеська національна наукова бібліотека», приймаючи велику кількість переселенців з південних регіонів, регулярно проводить інтеграційні та культурно-просвітницькі заходи, націлені на відновлення соціальних зв'язків ВПО та збереження їхньої культурної спадщини [75, с. 12].

Особливий акцент робиться на спеціалізованій підтримці вразливих груп. Для внутрішньо переміщених осіб бібліотеки часто виконують функцію первинного консультаційного центру. Низка установ, співпрацюючи з місцевими центрами безоплатної вторинної правової допомоги та громадськими організаціями, розпочала надавати юридичну підтримку для

ВПО, допомагаючи з оформленням документів, реєстрацією та соціальними виплатами. Наприклад, «Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка» стала одним із таких хабів, де регулярно відбуваються виїзні консультації юристів та надається інформаційна підтримка з питань, пов'язаних із життєдіяльністю в умовах війни [49].

Крім того, бібліотеки розгорнули активну діяльність на підтримку УБД та людей з інвалідністю. Це включає створення спеціальних «Ветеранських просторів» (як фізичних, так і віртуальних), де ветерани можуть отримати психологічну допомогу, пройти курси перекваліфікації або просто знайти спільноту. Надання послуг для людей з інвалідністю, особливо ВПО, також посилюється через розвиток інклюзивних цифрових сервісів та адаптацію фізичних просторів. Зокрема, «Львівська обласна бібліотека для юнацтва ім. Р. Іваничука» активно працює над облаштуванням елементів доступності для воїнів, які є частими гостями, та організовує зустрічі, що сприяють їхній соціальній адаптації [12].

Весь досвід етапу агресії чітко засвідчив не лише адаптивність бібліотечних фахівців, але й взаємну підтримку між інституцією та її користувачами. Бібліотеки, що стали центрами підтримки, надаючи ВПО інформаційні послуги та простір для соціалізації, отримали у відповідь потужний ресурс – активну участь громади. Переселенці, які адаптувалися в нових умовах, долучалися до життя бібліотек: вони дарували книги для поповнення фондів, брали участь у тематичних акціях та навіть ставали волонтерами [42, с. 6]. Така спільна діяльність остаточно утвердила кооперативний зв'язок: бібліотека існує для громади, а громада – для бібліотеки.

Період 2014–2024 років у розвитку бібліотечної справи України позначився глибокими трансформаціями, зумовленими процесами цифровізації, інтеграції у світовий інформаційний простір та викликами воєнного часу. За цей десятирічний проміжок було проаналізовано 58 номерів

журналу «Бібліотечний вісник», у яких опубліковано 564 статті (рис. 3.7). Це свідчить про сталість видання як наукового ресурсу та його значну роль у формуванні сучасного бібліотекознавчого дискурсу.

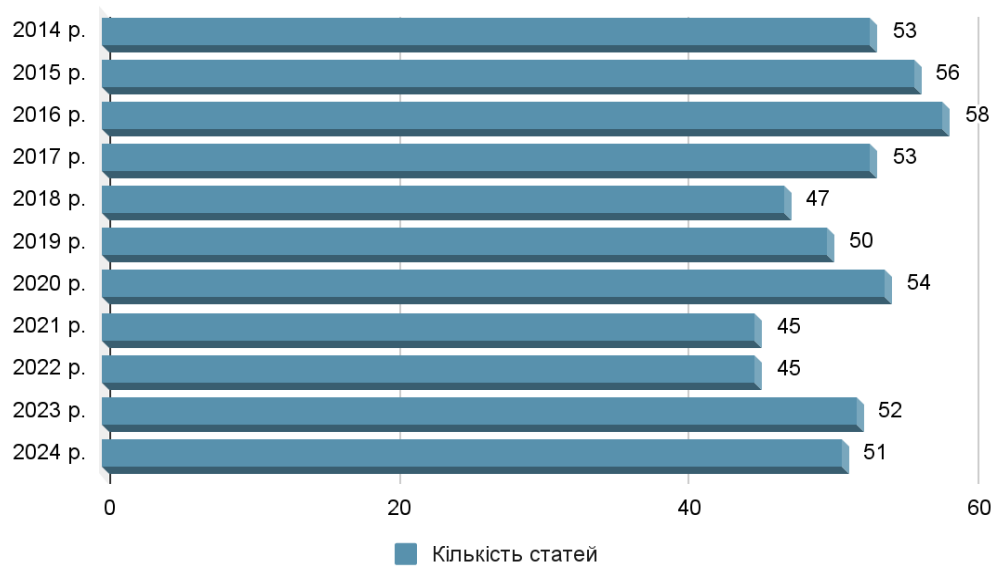

Рис. 3.7 Динаміка кількості публікацій за роками (2014-2024 рр.)

У цей період сформувалося 5 основних рубрик (рис. 3.8), серед яких провідними залишаються «Загальні питання», «Хроніка наукових подій», «Статті», «Бібліотеки у цифровому середовищі» та «Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні». На рубрику «Загальні питання» припадає 132 статті (23,41% усіх матеріалів), на «Хроніка наукових подій» припадає – 109 статей (19,33%), на «Статті» – 104 статті (18,44%), на «Міжнародні наукові конференції» – 34 статті (6%), на «Бібліотеки у цифровому середовищі» – 30 статей (або 5,42%), і на останню рубрику «Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні» припадає – 11 статей (2%).

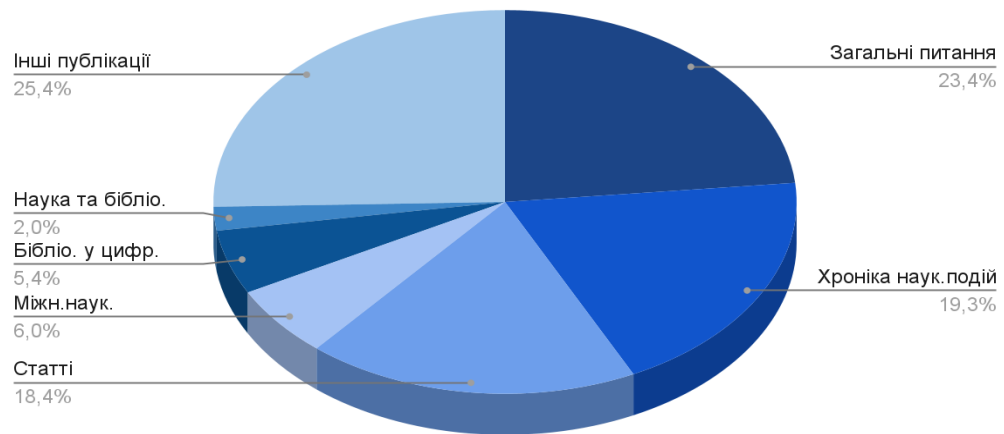

Рис. 3.8 Співвідношення публікацій за тематичними блоками у %

Аспектом, який також вплинув на структуру та тематичне наповнення журналу за ці роки, стає оприлюднення матеріалів «Міжнародних наукових конференцій». За отриманими даними, публікації цих заходів становлять 34 статті, що відповідає 6% від загального обсягу проаналізованих публікацій. Відображення в статтях таких назв конференцій, як «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг», «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні тенденції у цифрову епоху» та «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами - до управління знаннями».

Також, важливою тенденцією останніх років є поява англомовних публікацій, що засвідчує інтеграцію української бібліотечної науки у світовий академічний простір. Серед них варто відзначити статті Л. Дубровіної «Changes in the strategy priorities of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in wartime conditions» (2023), Л. Ільсхаммара «The Meaning of a National Library» (2023) та спільну публікацію Е. Джатто й А. Телли «Librarians' Readiness for Artificial Intelligence Integration in Nigerian Academic Libraries: A Review of Literature» (2024). Наявність таких матеріалів свідчить про підвищення міжнародного статусу видання та його видимості серед закордонних фахівців.

Протягом зазначеного періоду у журналі публікувалися автори (рис. 3.9), серед яких найактивнішими були К. Лобузіна, Г. Ковальчук, О.Клименко, Н. Стрішенець, Т. Гранчак, В. Соколов та Т. Дем'янюк. Сукупний внесок статей, опублікованих цими авторами становить 19,15% від усіх публікацій журналу за аналізований період.

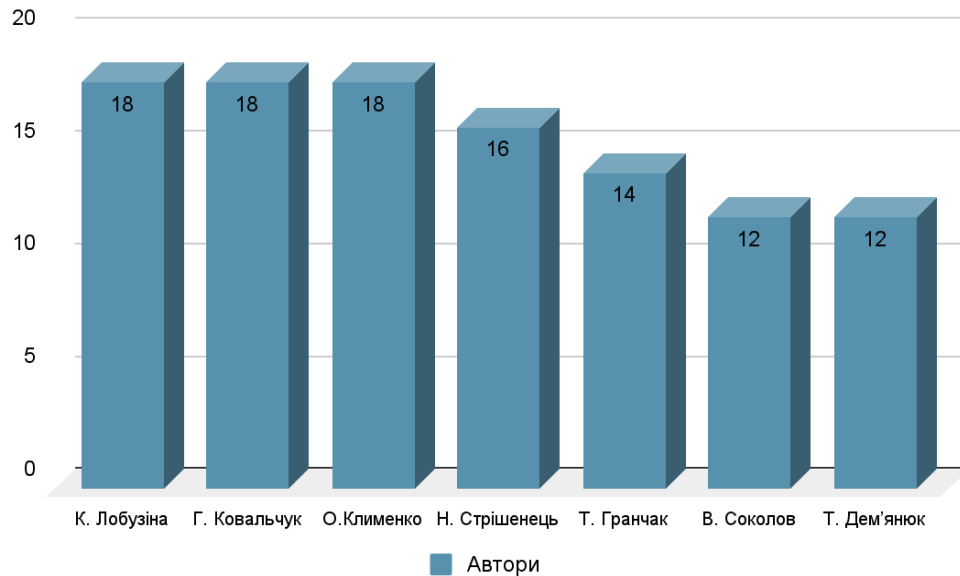

Рис. 3.9 Найактивніші автори періоду (за кількістю публікацій)

Рис. 3.9 демонструє рейтинг найактивніших авторів за досліджуваний період на основі кількості опублікованих ними статей.

Представлені дані засвідчують високий внесок наступних науковців:

- К. Лобузіна – 18 статей;
- Г. Ковальчук – 18 статей;
- О. Клименко – 18 статей;
- Н. Стрішенець – 16 статей;
- Т. Гранчак – 14 статей.
- В. Соколов та Т. Дем'янюк – по 12 статей кожний.

За 2014-2022 роки «Бібліотечний вісник» підтвердив свою роль як центральний науковий майданчик для українського бібліотекознавства,

успішно фіксуючи його динамічний розвиток. Період ознаменувався двома основними векторами змін: незворотнім переходом у цифрове середовище та критичною адаптацією до воєнних реалій. Видання демонструє стабільну активність, підтримувану групою високопродуктивних авторів, які формують понад одну п'яту частину всього контенту. Хоча основний фокус залишається на загальнотеоретичних і хронікальних питаннях, журнал оперативно відгукнувся на виклики, створивши окремий тематичний блок, присвячений роботі бібліотек в умовах воєнного стану. Регулярна публікація матеріалів міжнародних конференцій та зростаюча присутність англomовних публікацій свідчить про інтеграцію вітчизняної наукової думки у світовий академічний простір та зміцнення міжнародної видимості видання.

Висновки до розділу 3

Бібліотечна сфера України протягом останнього десятиліття пройшла етап глибоких і незворотних перетворень, що утвердило її роль як ключового соціального інституту та рушія науково-освітнього прогресу. Головним каталізатором цих змін стала діджиталізація, яка трансформувала традиційні книгозбірні на багатофункціональні цифрові платформи. Провідні національні установи, включаючи НБУВ, очолили цей процес, зосередившись на формуванні потужної електронної інфраструктури, масовому оцифруванні унікальних колекцій та розширенні комплексних електронних ресурсів, критично важливих для доступу до вітчизняного наукового контенту.

У рамках цифрової еволюції відбувся перехід до індивідуалізованого, дистанційного обслуговування та впровадження інтерактивних інструментів. Особлива увага приділялася роботі з наймолодшою аудиторією, для якої розроблялися формати на кшталт «виставка-інтерактивна книжка», що забезпечує збереження фондів та задовольняє потребу у візуалізації. Логічним

наступним кроком стало осмислення та пілотне впровадження елементів ІІІ, зокрема розробка чат-ботів. Ця технологічна зміна кардинально змінює пошук, переходячи від ключових слів до семантичного аналізу, відкриваючи шлях до ефективнішого використання великих масивів знань. Українські установи активно орієнтуються на міжнародні стандарти, одночасно осмислюючи етичні та законодавчі виклики нових технологій.

Паралельно з технологічною модернізацією відбулася радикальна соціальна трансформація бібліотечної спільноти, що зміцнила її роль як гуманітарного хабу в умовах військової агресії. Бібліотеки вийшли за рамки традиційних функцій, перетворившись на «центри життєстійкості» та простори інклюзивності. Військова агресія призвела до фізичного та інституційного переміщення установ, але досвід, набутий у цей час, став базою для адаптації до подальших масштабних викликів, коли сотні бібліотек зазнали пошкоджень або були знищені. Сьогодні установи функціонують як ключові точки надання критичної підтримки, організовуючи розмовні клуби для інтеграції ВПО та УБД, впроваджуючи програми з медіаграмотності та пропонуючи арт-терапевтичні простори для дітей, утверджуючи тісний кооперативний зв'язок між установою та громадою.

Усі ці трансформації та виклики знайшли своє вичерпне відображення на сторінках фахового видання «Бібліотечний вісник». Протягом усього періоду журнал підтвердив свою центральну роль як провідний науковий майданчик, демонструючи стабільну публікаційну активність. Його змістове наповнення чітко засвідчує реакцію на епохальні зміни. Наукова основа видання формується навколо найактивніших авторів, що гарантує наукову послідовність. Більше того, включення англomовних публікацій та оприлюднення матеріалів міжнародних конференцій підтверджує курс на інтернаціоналізацію та підвищення світової видимості української бібліотечної науки. Журнал, таким чином, є не просто літописом, а й стратегічним орієнтиром.

ВИСНОВКИ

Історична основа розвитку бібліотечної справи в незалежній Україні, як показано у дослідженні, вимагає обов'язкового врахування важкої спадщини, отриманої на початку 90-х років. Українська бібліотечна мережа була успадкована від застарілої радянської системи, що означало наявність надмірно централізованої структури, де всі рішення приймалися з одного центру. Це призвело до того, що на момент здобуття незалежності бібліотека була в першу чергу інструментом державного контролю, а не вільним інформаційним простором. Тому подальший розвиток був не просто оновленням застарілих фондів і меблів, а глибинною системною перебудовою, спрямованою на демонтаж старих, негнучких радянських механізмів і створення чогось абсолютно нового, що відповідало б вимогам суверенної, демократичної держави.

Наступним критично важливим історичним завданням стало повне ідейне очищення бібліотек та переосмислення їхньої суспільної місії. Потрібно було повністю відмовитися від ідеологічних функцій та трансформувати бібліотеки у справжні осередки національного відродження і вільного доступу до знань. Це був період, коли бібліотеки мусили повернути українцям їхню справжню історію. Цей процес системної деідеологізації виявився складним, але вирішальним, оскільки він дозволив закласти морально-етичні основи для подальшої роботи, перетворивши книгозбірню на ключовий елемент формування національної ідентичності та громадянської свідомості. Це був період, коли визначалася душа української бібліотечної установи.

Варто також наголосити, що цей шлях становлення має унікальний історичний характер, оскільки він відбувався у надзвичайно складних і нестабільних умовах. На відміну від країн, які розвивалися в умовах економічного та політичного спокою, українські бібліотеки були змушені

постійно боротися за виживання. Ця постійна боротьба і виклики фактично створили унікальну модель кризової адаптації. Саме ця здатність до швидкого, стратегічного пристосування до нових загроз і є головною історичною рисою, яка перетворила бібліотечну сферу на надійний, динамічний опорний пункт для підтримки всього суспільства.

Головна мета дослідження – здійснити комплексний аналіз ключових етапів, тенденцій і проблем розвитку бібліотечної справи в Україні протягом 1991–2024 років – була повністю досягнута. В результаті послідовного викладу матеріалу було доведено, що українська бібліотечна система здійснила якісний стрибок, пройшовши шлях від простої модернізації до кардинальної, всеохоплюючої трансформації. Цей процес можна кваліфікувати як унікальну модель адаптації в умовах постійної кризи. Критична здатність галузі зберігати стабільність і розвиватися, навіть на тлі політичних, економічних та воєнних випробувань, виявилася вирішальною для її подальшого існування. Бібліотека перестала бути статичним книгосховищем, перетворившись на динамічний, технологічно просунутий та соціально відповідальний культурно-інформаційний хаб.

Перший етап еволюції, детально вивчений у Розділі 1, був присвячений національному становленню та створенню базової правової основи. Розрив із тоталітарною спадщиною спричинив нагальну потребу в перегляді основної функції бібліотек та їхньому ідейному очищенні. Вони перейшли від ролі ретранслятора ідеологічних догм до виконання місії центрів національної свідомості, вільного обміну інформацією та підтримки демократичних цінностей. Ключовим досягненням цього періоду стало прийняття Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», що чітко окреслив нову структуру та роль мережі.

Другий етап став часом технологічного прориву, який був не просто впровадженням комп'ютерів, а кардинальною зміною логіки роботи з інформацією. Вирішуючи завдання охарактеризувати процес інформатизації,

дослідження показало, що він був інтегрований у загальнодержавну стратегію через Закон «Про Національну програму інформатизації». Це дозволило бібліотечній справі вперше отримати державну підтримку на створення єдиного телекомунікаційного середовища. Інформатизація дозволила перейти до колективної каталогізації та заклала основи для формування корпоративної бібліотечної мережі, що є ознакою зрілості галузі.

Одночасно відбувалася реалізація принципів соціальної інклюзії. Публічні бібліотеки завдяки міжнародним проєктам, зокрема «Бібліоміст», перетворилися на соціальні інформаційні хаби. Вони стали першими в громадах точками доступу до Інтернету та місцями навчання комп'ютерній грамотності. Бібліотека стала інструментом зменшення цифрової нерівності та ключовим елементом розвитку цифрової громади.

Третій етап, який охоплює період після Революції Гідності та початку повномасштабної військової агресії, став найбільш критичним та трансформаційним. Вирішуючи завдання щодо визначення напрямів діджиталізації та розкриття ролі бібліотек як простору інклюзивності, робота засвідчила, що бібліотечна справа перейшла до стратегічної адаптації, де її функція стала не лише культурною, а й оборонною та захисною.

Узагальнення результатів дослідження підтверджує, що українська бібліотечна справа досягла якісного стрибка. Перехід від стану ідеологічного контролю до вільного інформаційного простору (Розділ 1) був послідовно підкріплений технологічною модернізацією та соціальною інклюзією (Розділ 2), яка, в свою чергу, дозволила інституціям витримати кризу та набути нової соціальної місії (Розділ 3).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безуса К.О. Бібліотечна справа в сучасній Україні. *Дебют* : збірник тез доповідей студентів факультету філології та масових комунікацій за результатами участі в Декаді студентської науки – 2025 / за заг. ред. док. політ. н., проф. М. В. Трофименка, к. пед. н., доц. Ю. О. Демидової. Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2025. С. 34-36. URL: <https://mu.edu.ua/c/VmWB4> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Безуса К.О. Роль бібліотек у розвитку громад в сучасній Україні. *Студії з інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі* : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. з міжнарод. участю - 2025 р. / М-во освіти і науки України, Донецька Обл. Держ. Адміністрація, Маріупольський держ. університет та ін. (Київ, 23-24 жовтня 2025 р.). Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2025. URL: <https://drive.google.com/file> (дата звернення: 01.10.2025).
3. «Бібліоміст» - мешканці ще 157 населених пунктів України матимуть безкоштовний інтернет у бібліотеках». *Інститут соціокультурного менеджменту*. Кропивницький, 2013. URL: <https://www.lac.org.ua> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Бібліотечна система ІРБІС, АМР «Читач»: методичний модуль. *Бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. URL: <https://library.vspu.edu.ua/inform/informrdr.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Бібліотеки Харківщини в реаліях війни: Бібл. дайджест. *Департамент культури і туризму Харків*. Обл. Військ. Адмін., Харків. Обл. універс. наук. б-ка; ред.-уклад. Н.М. Грачова. Харків: ХОУНБ, 2023. С. 8. URL: <https://library.kharkov.ua> (дата звернення: 01.10.2025).
6. Бібліотеки - Хаби цифрової освіти : практичний посібник. Авторіукладачі: О.Бруй, Т.Козицька, Г.Мацієвська, С.Моїсєєва, І.Шевченко; заг. ред. Я.Сошинської ; ВГО Українська бібліотечна асоціація; Проєкт

підтримки Дія. Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2023. С. 116. URL: https://www.undp.org/hubs_of_digital_education.pdf (дата звернення: 03.10.2025).

7. Веремчук О. В., Трачук Л.Ф. Бібліотечні онлайн-каталоги: еволюція технологій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 42-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2021_2_7 (дата звернення: 14.05.2025).

8. «Віртуальна довідка». Правила роботи сервісу. *НБУВ*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/550> (дата звернення: 03.10.2025).

9. «Вісім бібліотечних систем області забезпечені комп'ютерами та доступом до мережі Інтернет». *Сайт Запорізької Обласної Державної Адміністрації*. 2013. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news> (дата звернення: 03.10.2025).

10. Гарагуля С.С., Шемаєва Г. В., Костирко Т. М. Цифрові ресурси наукових бібліотек в умовах війни : науковий реферативний огляд. Відп. ред. С.С. Гарагуля; кол. Авторів. *НБУВ*. Київ, 2024. С. 259. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004979.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

11. Горова С. Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур. *Наукові праці НБУВ*. 2010. №27. С. 225-230. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 03.10.2025).

12. Горчинська В. «Де чекають і розуміють: бібліотеки - для тих, хто повертається з війни (ч. 3)». *НБУ ім. Ярослава Мудрого*. 2025. С. 8. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=11465> (дата звернення: 06.10.2025).

13. Головань Д. «За час повномасштабного вторгнення рф пошкодила понад 700 українських книгозбірень». URL: <https://chytomo.com> (дата звернення: 06.10.2025).

14. Гриньох Н. Перспективи інформаційно-комунікаційних технологій як нової наукової галузі й напряму в Україні. *Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.,

Київ, 23 квіт. 2015 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка, Каф. книгознавства і бібліотекознавства. Київ : КНУКіМ, 2015. С. 211-214. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Z-tezy.pdf> (дата звернення: 04.10.2025).

15. Декларація про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу, прийнята в Глазго. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas> (дата звернення: 02.10.2025).

16. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. *НБУВ*. Київ, 2009. 530 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898> (дата звернення: 02.10.2025).

17. Е-бібліотека «Україніка». *НБУВ*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4422> (дата звернення: 02.10.2025).

18. Електронний каталог: його сутність, функції та особливості. *Файловий архів студентів StudFiles*. URL: <https://studfile.net/preview/12826805/page:29/> (дата звернення: 02.10.2025).

19. Електронні архіви. Цифрова бібліотека. *Бібліотека НЮУ ім. Я. Мудрого*. URL: <https://library.nlu.edu.ua/tsyfrovi-proekty.html> (дата звернення: 02.10.2025).

20. Жалко Т., Ляшук Н. Віртуальний бібліотечний простір як середовище соціокультурної комунікації (на прикладі бібліотек м. Луцька). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. №2. С. 8. URL: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2019.175849> (дата звернення: 02.10.2025).

21. Зозуля С. Основні напрями інформаційно-аналітичної та реферативної діяльності державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Бібліотека ХХІ століття: перспективи та інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 квіт. 2015 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка, Каф. книгознавства і бібліотекознавства. Київ :

КНУКиМ, 2015. С. 52-59. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/2014/12> (дата звернення: 04.10.2025).

22. Карткові каталоги в системі науково-інформаційних ресурсів НБУВ : метод. посіб. НАН України. НБУВ; уклад.: Г. А. Кузьменко, Т. П. Медвідь. Київ, 2015. С. 48. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2025).

23. Кодекс етики IFLA для бібліотекарів та інших інформаційних працівників. URL: <https://cdn.ifla.org/2019/05> (дата звернення: 05.10.2025).

24. Кузьменко О., Загуменна В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. №3. С.38-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2021_3_7 (дата звернення: 05.10.2025).

25. Лобузин І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія - Іван Лобузин; відп. ред. В. А. Широков; НАН України, НБУВ. Київ, 2016. С. 216. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/EIF0000073.pdf (дата звернення: 05.10.2025).

26. Короткий звіт НБУВ про наукову діяльність у 2017 році. Київ, 2017. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4014> (дата звернення: 04.10.2025).

27. Короткий звіт НБУВ про наукову діяльність у 2018 році. Київ, 2018. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4831> (дата звернення: 04.10.2025).

28. Короткий звіт НБУВ про наукову діяльність у 2022 році. Київ, 2023. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6314> (дата звернення: 04.10.2025).

29. Краєзнавча секція «Моє місто». *Державна бібліотека України для юнацтва*. Київ, 2023. URL: <http://4uth.gov.ua> (дата звернення: 04.10.2025).

30. Костенко Л., Жабін О. Система ІРБІС в українських бібліотеках. *НБУВ*. Київ. 2010. С. 4. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 03.10.2025).

31. Курбанова А. Як молодь навчає літніх людей користуватися смартфонами. Історія проєкту ITbabushka. *Медіа позитивних новин та історій*

#ШОТАМ. 2021. URL: <https://shotam.info/itbabushka/> (дата звернення: 02.10.2025).

32. Літературно-мистецький вечір «Звучиш, як правдонька жива», присвячений дню української писемності та мови. *Херсонська ОУНБ ім. О. Гончара*. 2011. URL: <https://lib.kherson.ua/pusemnist.htm> (дата звернення: 03.10.2025).

33. Любаренко Л. Програма «Бібліоміст». *Українська бібліотечна енциклопедія*. 2015. URL: <https://ube.nlu.org.ua> (дата звернення: 04.10.2025).

34. Маніфест IFLA про Інтернет. URL: <https://www.ifla.org/2019/05> (дата звернення: 02.10.2025).

35. Методика створення віртуальної виставки. *Миколаївська Обласна бібліотека для юнацтва*. URL: <http://unbib.mk.ua> (дата звернення: 03.10.2025).

36. «Навчатися ніколи не пізно». Як бібліотеки допомагають людям старшого віку долати страх та опанувати комп'ютерну техніку». *United Nations Development Programme*. URL: <https://www.undp.org> (дата звернення: 03.10.2025).

37. Наукова бібліотека Маріупольського державного університету. URL: <https://mu.edu.ua/library> (дата звернення: 02.10.2025).

38. Наукова бібліотека України ім. Я. Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/> (дата звернення: 04.10.2025).

39. Національної бібліотеки України для дітей. URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=45> (дата звернення: 04.10.2025).

40. Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 3. С. 12-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2009_3_3 (дата звернення: 05.10.2025).

41. Онищенко С. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс. *Наукові праці ВБУВ*. 2019. № 53. С. 11. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 04.10.2025).

42. Охріменко М. Бібліотека як центр підтримки внутрішньо переміщених осіб (Соціологічне дослідження). *ОУНБ ім. Д.І.Чижевського*. 2024. URL: <https://library.kr.ua> (дата звернення: 06.10.2025).

43. Паніна О. «Майже всі книги лишились в окупації. Як працює перша мандрівна бібліотека України з Луганщини. 2023. URL: <https://suspilne.media> (дата звернення: 06.10.2025).

44. Петрова І.О., Безуса К.О. Професійна комунікація бібліотекарів в умовах цифровізації українського суспільства. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття*: матер. Всеукр. наук.-практич. конф. з міжнарод. участю - 2025 р. / М-во освіти і науки України, нац. ун-т «Одеська політехніка» та ін. (м.Одеса, 10-12 вересня 2025 р.). Одеса : Одеський політехнічний університет, 2025. С. 95-100. URL: <http://dspace.opu.ua> (дата звернення: 01.10.2025).

45. Поняття про АБІС і їх роль у розвитку бібліотечних технологій. *Лекційний конспект*. 2017. С. 25. URL: <http://moodle.dk.rv.ua/pluginfile.php> (дата звернення: 01.10.2025).

46. Позиція IFLA з питань авторського права у цифровому середовищі. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1835> (дата звернення: 02.10.2025).

47. Положення IFLA щодо бібліотек і штучного інтелекту. URL: <https://odnb.odessa.ua/img> (дата звернення: 02.10.2025).

48. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/541-2017> (дата звернення: 02.10.2025).

49. Правова допомога. Чернігівська ОУНБ ім. Софії та Олександра Русових. URL: <https://libkor.com.ua/pravova-dopomoga> (дата звернення: 06.10.2025).

50. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 15 листопада 2024 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2811-20> (дата звернення: 05.10.2025).

51. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 року № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/32/95> (дата звернення: 02.10.2025).
52. Про видавничу справу : Закон України від 15 листопада 2024 року № 318/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/318/97> (дата звернення: 02.10.2025).
53. Про внесення змін до Типових правил користування бібліотеками в Україні : Наказ Міністерства культури України від 19 квітня 2017 року № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/z0635-17> (дата звернення: 02.10.2025).
54. Програма «Бібліоміст». *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua> (дата звернення: 03.10.2025).
55. Програма «Бібліоміст». *Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка*. URL: <https://lib.if.ua/projects/1285677909.html> (дата звернення: 03.10.2025).
56. Програма «Бібліоміст». *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/programa-bibliomist> (дата звернення: 02.10.2025).
57. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 08 серпня 2025 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2939-17> (дата звернення: 04.10.2025).
58. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 31 грудня 2023 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/851-15> (дата звернення: 04.10.2025).
59. Про затвердження Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах : Наказ Міністерства культури і туризму України від 03 квітня 2007 року № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/z0530-07> (дата звернення: 05.10.2025).
60. Про затвердження Порядку використання документів через обмінні бібліотечні фонди : Наказ Міністерства культури України від 31 жовтня 2017 року № 1131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/z1583-17> (дата звернення: 04.10.2025).

61. Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання : Наказ Міністерства культури України від 14 червня 2016 року № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/z0936-16> (дата звернення: 05.10.2025).

62. Про затвердження Типових норм часу на основні процеси бібліотечної роботи : Наказ Міністерства культури і туризму України від 29 грудня 2008 року № 1631/0/16-08. URL: https://odnb.odessa.ua/novini_2015/119 (дата звернення: 02.10.2025).

63. Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму : Указ Президента України від 18 серпня 2020 року № 329/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/329/2020> (дата звернення: 03.10.2025).

64. Про інформацію : Закон України від 14 червня 2025 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2657-12> (дата звернення: 05.10.2025).

65. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2778-17> (дата звернення: 02.10.2025).

66. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01 грудня 2022 року № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2807-20> (дата звернення: 02.10.2025).

67. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 31 березня 2023 року № 595-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/595-14> (дата звернення: 03.10.2025).

68. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/537-16> (дата звернення: 16.05.2025).

69. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/685/2021> (дата звернення: 03.10.2025).

70. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» : Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/225/2021> (дата звернення: 04.10.2025).

71. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 219-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/219-2016> (дата звернення: 15.05.2025).

72. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023-2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2023 року № 190-2023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/190-2023> (дата звернення: 01.10.2025).

73. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/722/2019> (дата звернення: 01.10.2025).

74. Робота публічних бібліотек під час війни. *Дайджест, виданий Бібліотекою ім. Лесі Українки*. Київ. 2023. С. 35. URL: <https://lukl.kyiv.ua/> (дата звернення: 01.10.2025).

75. Сердюк С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібл. форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9-14. URL: https://odnb.odessa.ua/novini_2016/645 (дата звернення: 06.10.2025).

76. Сокіл М., Зворський А. Перспективи застосування штучного інтелекту для оптимізації роботи академічної бібліотеки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2024. №2. С. 55-60. URL: <https://heraldts.khmnpu.edu.ua> (дата звернення: 06.10.2025).

77. Соколова І. Інформаційне забезпечення регіонально. періодикою в контексті можливостей українських бібліотек. *Бібліотека XXI століття:*

перспективи та інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 квіт. 2015 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка, Каф. книгознавства і бібліотекознавства. Київ : КНУКіМ, 2015. С. 75-78. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/2014/12> (дата звернення: 04.10.2025).

78. Стандарти з бібліотечної справи і суміжних галузей. *Нормативно-правові документи*. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2025. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/6800> (дата звернення: 06.10.2025).

79. «Сторінка історії бібліотеки». *Зеленодольська міська територіальна громада*. 2021. URL: <https://zelenodolsk.otg.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/storinki-istoriyi-biblioteki?v=607930d9c7ca3> (дата звернення: 06.10.2025).

80. Стратегія IFLA на 2019-2024 роки. URL: <https://www.ifla.org/wp-content/2019/05> (дата звернення: 02.10.2025).

81. Трегуба Я. 80-річні юзери. Літніх вчать платити за комуналку онлайн. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28920707.html> (дата звернення: 01.10.2025).

82. Уколов В. «Люди книжками розпалювали багаття». *Маріупольської бібліотеки ім. Короленка відновлюється в евакуації*. URL: <https://suspilne.media/donbas> (дата звернення: 05.10.2025).

83. Українська бібліотечна асоціація : *ВГО*. URL: <https://ula.org.ua/> (дата звернення: 01.10.2025).

84. Університет третього віку. *Одеська національна наукова бібліотека*. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=2593 (дата звернення: 01.10.2025).

85. Університет третього віку «Протон». URL: <https://u3a.com.ua/> (дата звернення: 02.10.2025).

86. Цифрові колекції. *ЛННБ України ім. В. Стефаника*. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php> (дата звернення: 01.10.2025).

87. *Формування національно-патріотичної свідомості дітей в бібліотечному просторі Хмельниччини* : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. присвяч. 80-річчю Хмельницька Обл. бібліотеки для дітей ім. Т.Шевченка - 2017 р. / Управлін. культ., націонал., релігю та туризму; Хмельницька Обл. Держ. Адмін.; Хмельницька Обл. бібліотека для дітей ім. Т.Шевченка. Хмельницький, 2017. URL: <https://odb.km.ua> (дата звернення: 01.10.2025).

88. Чат-бот «ІБІС» віртуальний бібліотечний помічник. *Дніпропетровська ОУНБ ім. Кирила і Мефодія*. URL: <https://www.libr.dp.ua/81-chat-bot> (дата звернення: 01.10.2025).

89. Шекера П. Конверсія карткового каталогу журналів і продовжуваних видань НБУВ: етапи роботи. Київ. 2019. С. 5. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/898> (дата звернення: 01.10.2025).

90. Шемаєва Г. В., Костирко Т. М. Імплементатії штучного інтелекту в бібліотечну діяльність. *НБ УДУНТ*. Дніпро. 2024. С. 5. URL: <https://crust.ust.edu.ua> (дата звернення: 02.10.2025).

91. «30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек». *ДонНТУ*. 2023. URL: <https://donntu.edu.ua/30-veresnya> (дата звернення: 01.10.2025).

92. «МАРК-WEB» (НПО «Информсистема»). *НБУД*. URL: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=4527> (дата звернення: 01.10.2025).

93. Shevchenko M., Solianyk A. The State of Digitization of Documentary Heritage in Scientific Libraries of Ukraine. *Knygotyra*. 2022. С. 223-245. URL: <https://www.redalyc.org/journal> (дата звернення: 01.10.2025).

94. Towards Library 2.0: The Adoption of Web 2.0 Technologies in Public Libraries. *De Gruyter Brill*. 2011. URL: <https://www.degruyterbrill.com/10.1515> (дата звернення: 01.10.2025).